

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
FILOLOĢIJAS UN MĀKSLAS ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVIEŠU UN VISPĀRĪGĀS VALODNIECĪBAS KATEDRA

VIRSRAKSTI INTERNETA ZIŅU PORTĀLOS

Bakalaura darbs

Autore – Inta Brasle,
Latvijas Universitātes
Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes
Baltu filoloģijas bakalaura
studiju programmas pilna laika
3. kursa studente

Zinātniskā vadītāja – asoc. prof. Andra Kalnača

Rīga 2009

Anotācija

Bakalaura darba „**Virsraksti interneta ziņu portālos**” mērķis ir analizēt interneta ziņu portālu virsrakstus pēc morfoloģiskās un sintaktiskās uzbūves, kā arī no valodas kultūras viedokļa un pētīt tajos informācijas kompresiju. Līdz šim virsraksti Latvijas interneta ziņu portālos pētīti ļoti maz. Pētījumi par virsrakstu kā teikumu un virsrakstu no valodas kultūras viedokļa veikti pirmo reizi.

Darbu veido ievads un četras galvenās daļas „Publicistikas valodas stils un virsraksts kā tā sastāvdaļa,” „Interneta rašanās un tā valodas īpatnības,” „Virsrakstu analīze” un „Virsraksti no valodas kultūras viedokļa,” bet darbu noslēdz secinājumi.

Virsraksti interneta ziņu portālos pārsvarā ir gari verbāli teikumi. Dažkārt tiem raksturīga specifiska uzbūve, piemēram, darbības vārds ciešamajā kārtā lietots ar darāmās kārtas formu un tajos dažādos veidos izpaužas informācijas kompresija.

Atslēgvārdi: publicistikas valodas stils, internets, virsraksts, informācijas kompresija, teikums, abreviatūra, valodas kultūra.

Annotation

The bachelor's paper “**Headlines in the Internet News Portals**” aim is to analyse headlines of the internet news portals, more precisely, discuss their morphological and syntactic structure, study them from the perspective of language culture and investigate the phenomenon of information compression. Most importantly, a research about headlines as sentential units, which are also considered from the perspective of language culture, is conducted for the first time.

The bachelor's paper consists of four main chapters: “The Style of the Publicist Language” and “Headlines as Part of It”, “The Emergence of Internet and Its Language Peculiarities”, “The Analysis of Headlines” and “Headlines From the Perspective of Language Culture”. In the end of the research paper, conclusions are expressed.

Headlines on the Internet news portals are mainly long verbal sentences. Occasionally they are characterised by a specific structure, for example, verbs in passive voice are used with a form of active voice and contains various forms of information compression.

Satura rādītājs

Saīsinājumu apzīmējumi.....	4
Ievads.....	5
1. Publicistikas valodas stils un virsraksts kā tā sastāvdaļa.....	7
2. Internets un tā valodas īpatnības.....	20
3. Virsrakstu analīze.....	23
3. 1. Teikums kā virsraksts.....	23
3. 2. Darbības vārds virsrakstos.....	31
3. 3. Lietvārds virsrakstos.....	35
3. 4. Virsraksti pēc izteicēja vai galvenā locekļa morfoloģiskā tipa.....	39
3. 5. Abreviatūru lietojums virsrakstos	42
3. 6. Virsrakstu izveides loģiskums.....	46
4. Virsraksti no valodas kultūras viedokļa.....	49
Secinājumi.....	60
Izmantotā literatūra.....	63

Saīsinājumu apzīmējumi

A-LV – Angļu-latviešu vārdnīca 2007

KLFV – Krievu-latviešu frazeoloģiskā vārdnīca 1. un 2. d. 1974

LVSV – Latviešu valodas slenga vārdnīca

LVV – Latviešu valodas vārdnīca 1987

LŽV – Latviešu žargona vārdnīca 1996

MLLVG II – Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. II. Sintakse. 1962

SV – Svešvārdu vārdnīca 2007

PLSV – Preses lasītāja svešvārdu vārdnīca

VPSV – Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca 2007

Ievads

Bakalaura darba mērķis ir analizēt interneta ziņu portālu virsrakstus pēc morfoloģiskās un sintaktiskās uzbūves, no valodas kultūras viedokļa un pētīt informācijas semantisko koncentrāciju jeb informācijas kompresiju. Uzdevumi: apkopot Latvijas lielāko interneta ziņu portālu (TVNET, Apollo, Delfi) virsrakstus, no katra izvēlēties tipiskākos, lai objektīvāk un precīzāk veiktu salīdzināšanu un analīzi.

Veidojot darbu, studēta Deivida Kristāla (*Crystal*) monogrāfija „Language and the Internet” (*Valoda un internets*. 2006), Pītera Ferdonka (*Verdonk*) monogrāfija „Stylistics” (*Stilistika*. 2002), Margaritas Brandesas (*Брандес*) monogrāfija „Стилистика текста. Теоретический курс”. (*Teksta stilistika. Teorētiskais kurss*. 2004), Irinas Arnoldas (*Арнольд*) monogrāfija „Стилистика” (*Stilistika*. 2002) un Jāņa Rozenberga „Latviešu valodas stilistika” (1995), Ilzes Lokmanes raksts „Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā” (2009) un Andras Kalnačas raksts „Publicistikas valoda un morfostilistika” (2009).

Darbu veido ievads, četras galvenās daļas: pirmās divas ir teorijas, bet trešā un ceturrtā daļa ir virsrakstu praktiskā analīze. Darbu noslēdz secinājumi un izmantotās literatūras saraksts. Latvijas interneta ziņu portālu virsrakstus līdz šim pētījusi Andra Kalnača rakstā „Virsraksti interneta portālu ziņās” (2007). Arī avīžu virsrakstus pētījusi A. Kalnača „Verba formas un to funkcijas laikrakstu virsrakstos” (2006). Abreviatūras virsrakstos pētījusi Gunta Smiltneiece rakstā „Abreviatūras preses izdevumu virsrakstos” (2007). Līdz šim interneta ziņu portālu virsraksti kā teikumi un virsraksti no valodas kultūras viedokļa pētīti nav. Analīzes teorētiskajam pamatojumam izmantota arī D. Kristāla vārdnīca „A Dictionary of Linguistics and Phonetics” (*Valodniecības un fonētikas vārdnīca*. 2000), „Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca” (2007), kā arī Intas Freimanis monogrāfija „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” (1993), Dzintras Paegles monogrāfija „Latviešu literāras valodas morfoloģija” (2003), Alises Lauas monogrāfija „Latviešu leksikoloģija” (1981), Ainas Blinkenas monogrāfija „Latviešu interpunkcija” (1969) un Valentīnas Skujiņas grāmata „Latviešu valoda lietišķos rakstos,” Jāņa Endzelīna grāmata „Dažādas valodas kļūdas” (1980), „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. II. Sintakse.” (1962) un A. Kalnačas raksts „Ģenitīva sinonīmijas stilistiskās funkcijas mūsdienu latviešu valodā” (2007).

Pirmajā daļā „Publicistikas valodas stils un virsraksts kā tā sastāvdaļa” skatīts publicistikas valodas stils, tā funkcijas un uzdevumi un virsraksta izstrādes specifika ārzemju pētījumos.

Otrajā daļā „Interneta rašanās un tā valodas īpatnības” apkopota informācija par tā rašanos, interneta valodu, valodas novitātēm un īpatnībām tajā, kā arī analizējamo interneta ziņu portālu mērķiem un funkcijām.

Trešajā daļā „Virsrakstu analīze” izmantoti 218 virsraksti. Šajā daļā katrā analīzes punktā apskatīti tipiskākie virsraksti no visiem trim portāliem (TVNET, Apollo, Delfi). Nodaļu veido sešas apakšnodaļas: „Teikums kā virsraksts,” kurā apskatītas teikums dažādās izpausmēs, „Darbības vārds virsrakstos,” kurā pētītas darbības vārda variācijas, „Lietvārds virsrakstos,” kurā analizētas lietvārda variācijas, „Virsraksti pēc izteicēja vai galvenā locekļa morfoloģiskā tipa,” kur virsraksti skatīti kā verbāli (vienkāršie un saliktie laiki), nomināli un adverbiāli teikumi, „Abreviatūru lietojums virsrakstos,” kur skatītas dažādas abreviatūras un „Virsrakstu izveides loģiskums,” kurā aplūkots loģikas trūkums virsrakstos, gari un vispārīgi virsraksti un nepareiza vārdu kārtā tajos.

Ceturtajā daļā „Virsraksti no valodas kultūras viedokļa” meklētas dažādas ar valodas kultūru saistītas nepilnības: elipse, nepareiza skaitļa vārdu saistāmība, īpašības vārdu noteikto un nenoteikto galotņu lietojums, specifisku svešvārdu lietojums, literārā un neliterārā sarunvaloda un kalki virsrakstos.

Secinājumus veido tēzes, kurās formulēti būtiskākie atzinumi par darbā pētīto.

1. PUBLICISTIKAS VALODAS STILS UN VIRSRAKSTS

KĀ TĀ SASTĀVDAĻA

Mūsdienās, dzīvojot plaša informācijas apjoma piepildītā telpā, indivīdam ir svarīga informācijas atlase. Plašsaziņas līdzekļu interesēs, savukārt, ir piesaistīt iespējami plašāku lasītāju, skatītāju un klausītāju loku. Lai to panāktu, mediji izmanto visus iespējamus līdzekļus. Rakstītajā presē pirmie vēstījumu sniedzēji un lasītāja uzmanības piesaistītāji ir virsraksti. „Tiem konkrēti un lakoniski vajadzētu informēt par rakstu saturu, vienlaikus piesaistot uzmanību un radot interesi” (Smiltnece 2007, 242). Interneta ziņu portālu virsrakstiem vizuālā ziņā to iespējams izdarīt ar grafisku izcēlumu un krāsām neierobežotā daudzumā, atšķirībā no drukātās preses, kam krāsainība nozīmē papildus izdevumus.

Virsraksti ir īpašs publicistikas tekstu paveids, kas īsi un lakoniski norāda uz svarīgāko informāciju sekojošā tekstā (Брандес 2004, 197). Virsraksts ir raksta, teksta daļas, nodaļas nosaukums, ko raksta virs teksta un kas tieši vai netieši informē par attiecīgā teksta saturu. (VPSV 2007, 454). Tas ir pirmais teksts, ko ierauga un izlasa potenciālais raksta lasītājs, tādēļ tam ir jāveic arī savas konkrētas funkcijas: teksta adresāta ieinteresēšana (reklāma) un ietekmēšana, kā arī informācijas ticamības ilūzijas radīšana (Брандес 2004, 197). Pēc virsraksta izlasīšanas potenciālais lasītājs spriež par raksta saturu, vai turpināt lasīšanu vai ne, vai viņu tas interesē, vai ne.

Kā viss raksts kopumā, tā arī virsraksts pieder publicistiskajam stilam un arī uz virsrakstu attiecināmas publicistiskā stila kopējās iezīmes.

Jānis Rozenbergs grāmatā „Latviešu valodas stilistika” par publicistikas valodas stilu raksta: „To lieto laikrakstos, žurnālos, publicistika rakstura grāmatās, radio un televīzijas pārraidēs un publiskās runās. Šis stils funkcionē gan rakstīta, gan runāta teksta veidā” (Rozenbergs 1995, 91). Mūsdienās šo stilu lieto arī interneta ziņu portālos. Savukārt Margarita Brandesa monogrāfijā „Стилистика текста. Теоретический курс.” runā par funkcionālo avīžu publicistikas stilu, kas būtībā ir tas pats J. Rozenberga aprakstītais publicistiskais valodas stils. M. Brandesa raksta, ka tas nosaka komunikāciju iespējas un tā runas un valodas noformējumu arī politiskajā sfērā. Publicistikas valodas stils „ietver masu populāros un politiskos tekstus, iedarbojoties uz aktuāliem, sabiedriski politiskajiem procesiem un operatīviem dokumentāliem atainojumiem. Šo stilu veido avīžu valodas teksts (arī interneta portālu ziņās), sabiedriski

politiskie žurnāli, pamfleti, uzstāšanās, sarunas, diskusijas, uzrunas, radio un televīzijas pārraižu valoda, dokumentāli publicistiskais kino, kas satur politisko informāciju. Politiskā informācija aptver faktus un notikumus sabiedrības politiskās dzīves sfērā, attiecības starp sabiedrības slāņiem, valstīm un nācijām” (Брандес 2004, 194). Šajā stilā ietilpst arī ziņas par notikumiem ekonomikā un kultūrā, kuriem ir politiska nozīme. VPSV par publicistikas stilu teikts: „Funkcionālais valodas paveids jeb stils, ko lieto plašsaziņas līdzekļos. To raksturo aktualitāte, mērķtiecīgums, konkrētība, plašs mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu lietojums, daudz īpašvārdu, plašāk pazīstamu terminu un profesionālismu.” (VPSV 2007, 317).

J. Rozenbergs uzskata, ka publicistikas valodas stilam ir liela sabiedriski politiska nozīme, tādēļ šis stils ir arī viens no nozīmīgākajiem valodas kopšanā un mācīšanā. „Ar publicistikas valodas stila palīdzību sabiedrībai izskaidro aktuālus politiskus un sabiedriskās dzīves jautājumus. Publicistikas stils izmanto gan zinātniskās valodas stila elementus, gan daiļliteratūras valodas stila elementus. Publicistikas valodai ir jābūt vienkāršai, visiem saprotamai, tāpēc šajā stilā ir arī daudz sarunvalodas elementu” (Rozenbergs 1995, 91).

Lasītāji atšķiras gan pēc vecuma, dzimuma, gan pēc interesēm, arī publicistiskajam stilam jābūt dažādam. „Publicistikas stila galvenās funkcijas: informēšana, ietekmēšana, izglītošana, audzināšana, organizēšana un pat uzjautrināšana un izklaidēšana” (Rozenbergs, 1995, 92). Šīs funkcijas nosaka valodas līdzekļu izvēli, un tā ir atkarīga no konkrētā preses izdevuma vai interneta ziņu portāla profila, rakstura un kopējā stila, kā arī no tā, kāds ir konkrētā raksta žanrs – ziņas, problēmraksts, intervija, apraksts u. c. Gunta Smiltnece uzsver, ka visos gadījumos būtu ievērojams viens no galvenajiem principiem – lai virsrakstos paustā informācija būtu pietiekami skaidra, viegli uztverama un lai lasītājs nejustos maldināts (Smiltnece 2007, 242).

Nozīmīgākā publicistiskā stila funkcija ir informējošā funkcija: pēc iespējas ātrāk darīt zināmus jaunākos notikumus. J. Rozenbergs uzskata, ka pakāpeniski šo pirmatnējo informējošo funkciju atbīda sāņus citas funkcijas – aģitējošā un propagandējošā funkcija jeb ietekmējošā funkcija (Rozenbergs 1995, 91). Gan laikrakstiem, gan žurnāliem, gan interneta ziņu portāliem ir savs izdevējs, kas aprakstāmo informāciju vēlas ietekmēt savās interesēs. Tas īpaši uzskatāmi vērojams pirmsvēlēšanu laikā, kad gandrīz katrs medijs nostājies kādas kandidējošās partijas pusē, kaut neuzkrītoši, bet tas ir viegli pamanāms. Publicistikai ir vēl arī citas funkcijas – izglītojošā. „Informējot par zinātnes, tehnikas un mākslas sasniegumiem, publicistika izglīto lasītājus, skatītājus un klausītājus. Līdz ar to publicistika veic arī audzinošo, popularizējošo un organizējošo funkciju, dažkārt pat izklaidējošo funkciju (Rozenbergs 1995, 92). M. Brandesa

izdala divas galvenās publicistiskā stila funkcijas: informācija un ietekmēšana (propaganda). Stila mērķis – veicināt sabiedrisko izpratni un modināt uz aktīvu darbību.

„Avīze ir operatīvs un universāls informācijas avots, kas sniedz ziņas gan savā, gan citās valstīs” (Брандес 2004, 198). Mūsdienās ar interneta starpniecību iespējams iegūt vajadzīgo informāciju, piemēram, par Latvijas politisko situāciju no jebkuras vietas pasaulē bez laika un vietas ierobežojumiem. Galvenais noteikums – piekļuve internetam. Mūsdienu tehnoloģijas attīstības dēļ, arī bez datora iespējams izlasīt jaunākajām ziņām. Tas izdarām ar mobilā telefona starpniecību.

Par publicistikas valodas žanriem J. Rozenbergs uzskata ievadrakstu, propagandas rakstu, problēmu rakstu, preses apskatu, korespondenci, recenziju, aprakstu, informāciju, interviju, reportāžu, feļetonu un citus. Šos žanrus vieno vairākas kopīgas pazīmes:

1. Satura ziņā publicistikas valodas stilu raksturo aktualitāte un mērķtiecība;
2. Šajā stilā runā par plašiem sabiedrības slāņiem, tādēļ valoda ir vienkārša, trāpīga, konkrēta, skaidra un nepārprotama;
3. Lai informācija, propaganda un aģitācija būtu konkrēta, izmanto faktus, skaitļus, datus, laiku, vietu, piemērus, citātus.
4. Publicistikai jābūt iedarbīgai. To iespējams panākt ar faktiem un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. Publicistikai jāiedarbojas ne tikai uz adresāta prātu, bet arī uz jūtām, tieksmēm, gribu, tādēļ publicistikas valodai jābūt tēlainai.
5. Valodas tēlainības radīšanai tiek izmantoti frazeoloģismi.
6. Publicistikas valodas stilā tiek izmantotas dažādas teikumu konstrukcija, parasti nesarežģītus teikumus: stāstījuma, pamudinājuma, jautājuma un izsaukuma teikumi. Atsevišķos gadījumos, ekspresijas radīšanai, tiek izmantoti pat neliterārās valodas elementi.

(Rozenbergs 1995, 93-94).

Arī M. Brandesa uzskata, ka mūsdienīgu avīzi un līdz ar to arī interneta ziņu portālu veido dažādi runas žanri, tekstu tipi, kas īsteno informēšanu un ietekmēšanu. M. Brandesa šķir informatīvo teksta tipu, analītisko teksta tipu un mākslinieciski publicistisko teksta tipu (Брандес 2004, 203-204).

Funkcionālo stilu sistēma nepārtraukti mainās un attīstās. Šobrīd par publicistikas valodas stila eksistenci mūsdienu valodniekiem nav vienotu uzskatu. Iepriekšminētās funkcijas un žanri rāda, ka publicistiskās valodas stils ir neviendabīgs. J. Rozenbergs to skaidro ar to, ka vairāki žanri krustojas ar citu stilu žanriem un paveidiem. „Piemēram, ievadraksta, populārzinātniskā raksta un recenzijas žanri ir tuvi zinātniskās valodas stilam; apraksti, feļetoni, skices –

daiļliteratūras valodas stilam; intervija, reportāža – sarunvalodai, bet dokumentu atšifrējumi un hronika robežojas ar lietišķo rakstu valodu vai ir tās piederums” (Rozenbergs 1995, 92). J. Rozenbergs uzsver, ka daudzi pat apšaubā, vai vispār pastāv publicistikas valodas stils, tomēr viņš apgalvo, ka šādām šaubām nav pamata, jo pati publicistikas valodas stila būtība nosaka šādu robežošanu ar citiem stiliem.

Nav arī vienotu uzskatu par to, kā saukt šo stilu. Irina Arnoda monogrāfijā „Стилистика” runā par avīžu stilu (*газетный стиль*) un apskata dažādus viedokļus par publicistikas valodas stilu. Kā jau minēts M. Brandesa lieto terminu avīžu publicistikas stils (*функциональный газетно-публицистический стиль*). Vācu zinātnieki Karls Heinzs Goterts (*Karl-Heinz Göttert*) un Oliveris Jungens (*Oliver Jungen*) lieto terminu žurnālistikas stils (*Journalistischer Stil*) (Goterts, Jungens 2004, 269). Dažādās avīzes un interneta ziņu portālu slejās: galvenajos rakstos, ziņu rakstos, rakstos par kultūras dzīves notikumiem, sportu, zinātni un tehniku parādās dažādi valodas stili. Tātad vienotu uzskatu par šī stila nosaukumu citu valstu zinātniekiem nav.

J. Rozentāls lieto terminu publicistikas valodas stils (Rozenbergs 1995, 91). Inta Freimane monogrāfijā „Valodas kultūra teorētiskā skatījumā” runā nevis par stiliem, bet gan literārās valodas funkcionālajiem paveidiem. I. Freimane izdala četrus paveidus:

1. sarunvaloda, kas balstās uz komunikatīvo funkciju;
2. lietišķo valodu, kas balstās uz praktiski speciālo funkciju;
3. zinātnes valodu, kas balstās uz teorētiski speciālo funkciju;
4. poētisko valodu, kas balstās uz estētisko funkciju.

(Freimane 1993, 33).

Jāņem vērā arī tas, ka J. Rozenberga „Latviešu valodas stilistika” tapusi pagājušā gadsimta vidū, tādēļ informācija vairs pilnībā neatbilst mūsdienu latviešu valodai, jo valoda nepārtraukti mainās un attīstās. Mūsdienās izveidojies virtuāls tekstu kopums internetā, kurā apvienojas visi valodas paveidi.

Ilze Lokmane rakstā „Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā” uzskata, ka publicistikas stils pastāv: „Jādomā, ka publicistikas valoda šodien ir visa nacionālā valoda kopumā tāpat kā daiļliteratūras valoda. Gan daiļliteratūrā, gan publicistikā par normu kļuvusi dažādu stilu elementu sajaukšana.” (Lokmane 2009, 11). VPSV teikts, ka „publicistikas stilā izmanto gan zinātniskā, gan daiļliteratūras, gan sarunvalodas stila elementus. Publicistikas valoda ir daudzveidīga, tāpēc mūsdienu stilistikā to ne vienmēr uzskata par vienotu stilu” (VPSV 2007, 317). Varētu teikt, ka publicistika ir visu stilu sajaukums. I. Arnolda uzskata, ka publicistikas raksti var tuvināties zinātniskajam un mākslinieciskajam tekstam: „Varbūt precīzāk

būtu teikt, ka estētiskajai un saziņas funkcijai piemīt īpašs raksturs, tas parādās ar grafiskiem līdzekļiem. Virsrakstiem jābūt uzkrītošiem un jāpievērš sev uzmanība jau no tālienes, dalīšana slejās un viena raksta sadalīšana dažādās lappusēs palielina iespēju, ka raksts nokļūs lasītāja redzeslokā” (Арнольд 2002, 345).

I. Lokmane piedāvā iezīmes, kas raksturīgas mūsdienu publicistikas valodai un kas kopīgas ar citiem valodas stiliem. Ar zinātniskās un lietišķās valodas stilu publicistiku vieno tas, ka konstatējams svešvārdu un citu abstraktas nozīmes vārdu pārdaudzums. Publicistikas valodai nereti piemīt stereotipiskums un loģikas trūkums. Publicistikā mēdz lietot garus sarežģītus teikumus (Lokmane 2009, 7). Savukārt sarunvalodas un daiļliteratūras valodas stilam ar publicistiku tuvina tēlainība. Andra Kalnača rakstā „Publicistikas valoda un morfostilistika” apskata publicistikas un daiļliteratūras valodas līdzības: „Publicistikas valoda tāpat kā daiļliteratūras valoda ir viens no grūtāk analizējamiem un klasificējamiem valodas paveidiem, jo ietver stilistiski dažādus valodas elementus. Tomēr atšķirībā no daiļliteratūras valodas, kam dominē estētiskā funkcija, publicistikas valodai visnozīmīgākā ir informējošā funkcija. (..) Attiecīgi atšķiras arī valodas līdzekļu atlase un izmantojums” (Kalnača 2009, 59).

Kā minēts tēlainība publicistiku vieno ar sarunvalodu un daiļliteratūras valodu. Interneta portālu ziņu virsrakstos dažkārt izmantoti tēlaini izteikumi, piemēram,

M. Zanders: „Jaunie vecie” (TVNET 01.05.2009.)

Virsrakstā izmantots paradokss. Paradokss ir aforistiskā formā izteikts spriedums, kas vismaz ārēji ir pretrunā tradicionāli pieņemtām domām vai uzskatiem, bieži arī pretrunā ikdienas loģikai (Kursīte 2002, 290). Tas reizē ir paradokss un vārdu spēle, jo fiziski jauns reizē nevar būt vecs. Šajā gadījumā M. Zanders runā par politiķiem, kuri jau ilgu laiku darbojas politikā (tātad ir veci), bet bieži maina partijas (tātad ir jauni).

Kavēšanās pieņemt budžeta grozījumus dzen valsti bezdibenī (TVNET 01.05.2009.)

Ļoti tēlains izteikums: *dzen valsti bezdibenī*. Tas virsrakstu padara izteiksmīgāku un iespaidīgāku. Ietekme uz lasītāju nebūtu tik liela, ja virsraksts būtu veidots vienkāršiem, neitrālas emocionālās nokrāsa vārdiem.

Alutiņi, vecais brāli: piektdienas vakars Tērvetē (Delfi 31.10.2008.)

Dziesmas teksts virsrakstā lietots, lai liktu lasītājam nojaust, ka turpmākais teksts stāstīs par Tērvetes alu. Citētā dziesma rada jautru un nenopietnu, un noteikti neoficiālu noskaņu.

Mūsdienās literāro un neliterāro sarunvalodu bieži lieto plašsaziņas līdzekļos. Pēc I. Lokmanes domām, pēdējos gadu desmitos ir mainījusies laikmeta gaume un valodas izjūta. Arī ikdienas sarunvalodā lieto literārajām normām neatbilstošus vārdus, un to dara arī publicistikā.

Publicistikas valoda dažkārt ir agresīva, vērojam tieksme pēc sensācijas un skandāla. Ironija, pat sarkasms plašsaziņas līdzekļu tekstos liecina, ka tiek izsmiets pilnīgi viss (Lokmane 2009, 8). Portālā Delfi ir sleja *Savādi gan*, kurā ievietoti raksti par jocīgiem, neierastiem vai smieklīgiem notikumiem ārzemēs, piemēram,

Krievijas milicija atrod piecgadīgu mežonīgu meiteni, kura augusi ar suņiem un kaķiem (Delfi 27.05.2009.)

Virsrakstā paustā informācija ir skandaloza un neierasta. Rakstā paskaidrots, ka meitene atrasta kādā dzīvoklī un ka māte tiek nopratināta, bet tēvs vēl tiek meklēts.

Trīs gadus vecs bērns interneta izsolē nopērk ekskavatoru (Delfi 22.05.2009.)

Piemērā aprakstītais gadījums ir neikdienišķs un reizē arī smieklīgs, jo mazam bērnam, kurš tikai spēlēties ar datoru, izdevies veikt lielu pirkumu. Interneta ziņu portālu virsrakstos bieži ironizēts par ceļu policistiem. Portālā *TVNET* tam pat veltīta sava sleja *Rekets uz ielas*, piemēram,

Daltonisms plūc laurus Uzvaras bulvārī (TVNET 08.12. 2008.)

Šajā piemērā raksta autors pārmet ceļa policistiem autovadītāju sodīšanu, kuri pārbraukuši krustojumu pie dzeltenās luksofora gaismas, daltonismu piedēvējot pašiem policistiem.

Mūsdienās ar publicistikas tekstiem adresantu cenšas pārliecināt, ietekmēt, šokēt ar visiem līdzekļiem – jo ekspresīvāk, jo labāk. Pagājušā gadsimta padomju ideoloģija noteica stingras robeža, ko un kā drīkst. Mūsdienās šādu robežu vairs nav, tādēļ par prioritāti publicistikā kļuvusi informācijas svaigums un veids, kā informācija tiek pasniegta. Mūsdienu cilvēks izvēlas lasīt, skatīties un klausīties informāciju, kas ir aktuāla un pasniegta interesantā veidā, savukārt mediji ir ieinteresēti piedāvāt šādu informāciju. I. Arnolda raksta, ka avīzi parasti lasa apstākļos, kad koncentrēties samērā grūti: metro, vilcienā, pie brokastu galda, atpūšoties pēc darba, pusdienlaikā, aizpildot brīvu brīdi, tādēļ nepieciešams organizēt avīzes uzbūvi tā, lai informāciju nodotu ātri, koncentrēti, paziņot galveno, lai radītu uz lasītāju noteiktu emocionālu iedarbību (Арнольд 2002, 344). Arī ziņas no interneta portāliem adresants iegūst līdzīgā veidā – kad vien pieejams dators un internets. Ziņojums nedrīkst prasīt no lasītāja iepriekšēju sagatavotību un atkarībai no konteksta jābūt minimālai, lai arī lasītājs, kuram nav speciālu zināšanu, piemēram, ekonomikā un ar šo tēmu saistītos jautājums, spētu saprast, ko raksta autors vēlas pasacīt.

I. Arnolda raksta: „Acīm redzams, ka stilu veidojošajiem faktoriem ekstralingvistiskā sistēma ir kopīga ar avīžu materiālu tipiem. Tā kā valodu elementu stils ir saistīts ar ekstralingvistiskiem faktoriem, avīžu specifika kā sabiedrības parādība un vispār masu komunikācijas specifika rada nepieciešamību atzīt avīžu stilu kā vienu no funkcionālajiem stiliem” (Арнольд 2002, 343). Avīze ir informācijas iegūšanas un pārliecināšanas līdzeklis. Tā

domāta plašai un neviendabīgai auditorijai. Avīzes uzdevums ir noturēt lasītāju un piespiest izlasīt rakstus (Арнольд 2002, 343, 344). Avīžu stilam raksturīga koncentrēta informācijas pasniegšana, tas atvieglo iespēju izmeklēt avīzē tieši to, kas adresantu interesē.

Virsrakstos izpaužas informācijas kompresija, jo maksimāli neliela apjoma tekstā jāpavēsta maksimāli daudz, lai lasītājs saprastu virsraksta jēgu. No virsrakstiem un apakšvirsrakstiem lasītājs iegūst vispārēju izpratni par galvenajiem notikumiem un iespēju izvēlēties izlasīt to, kas viņu interesē (Арнольд 2002, 345). Svarīgākā virsraksta pazīme ir tā vizuālais noformējums. Virsraksts parasti ir veidots lielākiem un treknākiem burtiem nekā pats raksts (Verdonk 2002, 1). Teksta adresāta ieinteresēšanai un ietekmēšanai kalpo arī noteikta sintaktiskā struktūra un gramatisko formu izvēle (Verdonk 2002, 20).

Pīters Ferdonks (*Verdonk*) monogrāfijā „Stylistics” raksta par redukciju virsrakstos. „Redukcija ir viena vai vairāku strukturāli nozīmīgu teikuma komponentu izlaidums teikumā. Redukcija ir tekstveides paņēmieni, kas ļauj izvairīties no informatīva pārdaudzuma un nav uzskatāms par valodas kļūdu” (VPSV 2007, 322). Viņš raksta, ka virsraksta izmērs un noformējums ir ierobežots telpā – tam atvēlēta konkrēta izmēra vieta lapā, tādēļ ļoti bieža parādība ir redukcija (Verdonk 2002, 2). Tās rezultāts ir īss, kodolīgs un konkrēts stils, kas spēcīgi iespaido lasītāju. Parasti izlaidums ir konstatējams vai uzminams kontekstā. P. Ferdonks min piemēru:

Life on Mars – war of the words (Dzīve uz Marsa – vārdu karš).

Aizpildot virsraksta redukciju iznāk:

Life on Mars debate remains war of the words (Dzīve uz Marsa atgādina vārdu karu)
(Ferdonks 2002, 3).

Reducētajā virsrakstā izlaists lietvārds un darbības vārds, ko aizstāj ar domuzīmi. Arī latviešu valodas virsrakstos bieži izmantota redukcija, piemēram,

Japāņi būvēs kultūras centru – „akmeņu kaudzi” (Apollo 01.05.2009.)

Bez redukcijas virsraksts būtu: *Japāņi būvēs kultūras centru, kas atgādina „akmeņu kaudzi.”* Redzams, ka piemērā reducēts palīgteikums.

Aprīlī valsts un pašvaldību budžeta deficīts – 332,84 miljoni latu (Delfi 19.05.2009.)

Bieži virsrakstos reducē saitiņu *bija* pirms skaitļiem. Aizpildot virsraksta redukciju būtu: *Aprīlī valsts un pašvaldību budžeta deficīts bija 332,84 miljoni latu.* Reducētie virsraksti ir pārskatāmāki, tādēļ bieži izplatīti.

Virsrakstus parasti lasa klusībā pie sevis, to skaņa, vārdu uzsvars un secība veido patieso virsraksta skanējumu mūsu apziņā. Frāze *war of the words (vārdu karš)* ir piemērs

intertekstualitātei, kas, tajā pašā laikā netiešs norādījums uz citu tekstu – tā ir konkrētā teksta izpratne (Verdonk 2002, 4). Intertekstualitāte ir literatūrzinātnes termins. Interteksts ir modernisma un postmodernisma literatūras tekstu radīšanas veids, saskaņā ar kuru jebkurš teksts ir reminiscenšu un citu tekstu tiešu un netiešu citātu summa (Kursīte 2002, 194). Citiem vārdiem, interteksts ir teksts tekstā. Ir daudzi mākslas darbi: romāni, dzeja, lugas, dziesmu teksti, kuros lietotās frāzes vai izteicieni iesakņojušies cilvēku runā un tos plaši izmanto arī virsrakstu veidotāji. Šajā virsrakstā otrā frāze asociācijas ar H. G. Velsa zinātniskās fantastikas romānu *The War of the Worlds (Pasauļu karš, 1898)* (Verdonk 2002, 5). Intertekstualitātes piemērs latviešu valodā varētu būt virsraksts *Modernā Ķeņa lūgšana* (TVNET 20.05.2009.). Tajā izmantots brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” motīvs – vientiesīgā Ķeņa Dieva lūgšana.

Tas, ko autors izvēlas veidojot tekstu (vārdu izvēle, vizuālais noformējums), nosaka virsraksta stilistisko mērķi. P. Ferdonks raksta, ka stilistiski analizējot tekstu, uzmanība jāvelta nevis teksta formai un uzbūvei, bet gan tam, kas tajā neietilpst (Verdonk 2002, 6). Dažādi elementi stilistiku dara nozīmīgu un tādā veidā mudina lasītāja interesi un emocijas. Angļu stilistikā šādu psiholoģisku rezultātu apzīmē ar terminu *foregrounding*, ko latviešu valodā varētu apzīmēt ar vārdu priekšplāniskums (Verdonk 2002, 7). Tas ir stilistikas termins, kas norāda uz teksta attieksmēm, bieži ietverot novirzi no valodas normas (Crystal 2000, 184).

Stila jēdziens vienmēr pieļauj izvēli, tas balstās uz fundamentālu pieņēmumu, ka dažādas izvēles piedāvā veidot dažādus stilus un tādējādi rodas dažādi rezultāti. Ja virsraksts būtu:

Life on Mars is still in dispute (Par dzīvi uz Marsa joprojām strīdas),

stilistiskā iedarbība uz lasītāju noteikti nebūtu tik pārsteidzoša. Taču grafiskais izcēlums nav vienīgais virsraksta marķējums, teksta adresāta ieinteresēšanai un ietekmēšanai kalpo arī noteikta sintaktiskā struktūra un gramatiskā formu izvēle (Verdonk 2002, 20).

Vēl virsrakstu īpatnība ir tāda, ka tie ir atšķirīgi dažādās slejās. Atšķirīgs ir valodas lietojums, katrai slejai ir noteikta mērķauditorija. Ziņu raksti paredzēti dažādai auditorijai: ekonomistiem, direktoriem, skolotājiem, studentiem, mājsaimniecēm, celtniekiem un vēl daudziem citiem. Tas nozīmē, ka valodai jābūt tādai, lai to saprastu visi. Savukārt specializētajās slejās, piemēram, sporta, auto ziņās, slejās, kas veltītas sievietēm mērķauditorija nav tik plaša. Tie ir vai nu vīrieši vai sievietes, vai arī tādi, kas interesējas par tehniku un zinātne. Valoda dažādās slejās ir atšķirīga. Arī pašas slejas ir dažādas un atšķiras katram interneta ziņu portālam, to nosaukumi ir interesanti un asprātīgi, tādi, kas piesaista lasītāja uzmanību.

Portālā *TVNET* tie ir: *Ziņas: Latvijā, Rekets uz ielas, Pozitīvā Latvija! Ārvalstīs, FinanceNet, TVNET viedoklis, Feļetons, Intervijas un viedokļi, Karjera, Tehnoloģijas un zinātne,*

Galerijas; Sports; OnlineTV; Zaļā Zeme: Mājdzīvnieki; Mājas; Izklaide; Sievietēm, Vīriešiem; Auto: Jaunumi, Apskati un testi; Resursi.

Portāla *Apollo* slejas: *Ziņas: Latvijā, Ārvalstīs, IT&T. Zinātne, Ekonomika; Sports; Izklaide; Izklaide; Mans īpašums; Auto.*

Portāla *Delfi* slejas: *Latvijā: Sabiedrība, Reālā Latvija, Ekonomika, Advertisement Expand, Reklāmraksti, Novados, Kriminālziņas, Citāti, Aculiecinieks, Zaļā lapa, DELFI Blogs; DELFI versijas; Intervijas; Pasaulē: Baltijā, Citās valstīs, Degpunktā, Savādi gan; Sports; Autosports; Formula 1; Auto; Tehnika; Kultūra un izklaide; DELFI tūrisms; DELFI sievietēm; Vox Populi*

Redzams, ka visvairāk sleju ir portāliem *TVNET* un *Delfi*. Darba turpinājumā tiks aplūkoti virsraksti galvenajās slejās visos trijos portālos.

TVNET	Apollo	Delfi
Latvijā	Latvijā	Latvijā
Ārvalstīs	Ārvalstīs	Pasaulē
FinanceNet	Ekonomika	Ekonomika
Sports	Sports	Sports
Auto	Auto	Auto
Tehnoloģijas un zinātne	IT&T. Zinātne	Tehnika
Izklaide	Izklaide	Kultūra un izklaide
Sievietēm	Dzīve	DELFI sievietēm

Latvijā

Visos aplūkotajos interneta ziņu portālos izmantots vienāds slejas nosaukums *Latvijā* un šī ir pirmā sleja, kas parādās, atverot tos.

Šodien pie astoņām Latvijas augstskolām notiks studentu demonstrācijas (TVNET 23.04.2009.);

Latvija ir vienīgā ES valsts, kur iedzīvotāju tēriņi pārsniedz ieņēmumus (Apollo 20.04.2009.);

Pērn uz ārzemēm devušies uz pusi vairāk Latvijas iedzīvotāju nekā 2007. gadā (Delfi 20.04.2009.).

Virsrakstos lietotā valoda atbilst literārajai valodai. Pārsvārā tie konstatē darbību vai notikumu. Valoda nav ekspresīva un ievērotas literārās normas. Visbiežāk virsraksti paziņo pār kādu drīzumā gaidāmu notikumu (pirmais virsraksts), konstatē faktu, kas notiek šajā brīdī (otrais virsraksts) vai vēsta par nesen notikušu darbību (trešais virsraksts).

Ārvalstīs

Portālos *TVNET* un *Apollo* izmantos slejas nosaukums *Ārvalstīs*, bet portālā *Delfi – Pasaulē*. Virsraksti sniedz informāciju par notikumiem ārzemēs, atšķirīgi ir tikai sleju nosaukumi.

Krievu karavīrs Čečenijā nogalina trīs savus dienesta biedrus (TVNET 14.04.2009.);

Krievija atgādina par „likumīgajām interesēm” postpadomju telpā (Apollo 12.04.2009.);

Britu piedzīvojumu meklētājs atteicies no mērķa apbraukt apkārt Antarktīdai airu laivā (Delfi 14.04.2009.).

Pēc valodas lietojuma virsraksti tādi paši kā slejā *Latvijā*. Tie ir literārai valodai atbilstoši. Lai izteikums kļūtu izteiksmīgāks vai arī tas ir literārai valodai neatbilstošs, to lieto pēdiņās (otrais virsraksts). Raksta autors to lieto apzināti, lai tekstu padarītu iespaidīgāku.

Ekonomika

Portālos *Apollo* un *Delfi* slejas nosaukums ir *Ekonomika*, bet portālā *TVNET* tas ir *FinanceNet*. Rakstos aplūkoti gan Latvijas, gan ārzemju jaunumi ekonomikas jomā.

Latvijas Banka: Obligāciju izlaišana nesamazinātu budžeta deficītu (TVNET 23.04.2009.);

„Fich” prognozē eiro ieviešanu ne ātrāk kā 2014. gadā (Apollo 20.04.2009.);

No 1.jūnija uzņēmējiem beidzot būs pieejamas eksporta garantijas (Delfi 12.05.2009.).

Raksti un līdz ar to arī virsraksti ir specifiskāki nekā citu nozaru raksti, jo lietoti dažādi ar ekonomiku un finansēm saistīti termini, piemēram, *obligācijas, budžets, deficīts, eiro, eksports, garantijas*.

Sports

Visos trijos portālos slejām vienāds nosaukums. Šeit aplūkoti Latvijas un ārzemju notikumi un jaunumi, kas saistīti ar sportu.

„Cēsis” BSBL finālā zaudē Viļņas „Teo” vienībai (TVNET 20.04.2009.);

Par Latvijas čempioniem volejbolā kļūst „Rīga/Lāse-R” (TVNET 12.04.2009.);

„Warriors” piedzīvo sakāvi, Biedriņš paliek „uz nulles” (Apollo 14.04.2009.).

Sevastova ar uzvaru sāk Čarlstonas WTA „Premier” sērijas tenisa turnīru (Delfi 12.04.2009.)

Viena no valodas ziņā specifiskākajām slejām. Valoda ir ļoti ekspresīva un literārā valodas norma nav pamatnosacījums, pēc kura tiek veidots teksts. Sporta sleju mērķauditorija arī ir specifiska. Tie pārsvarā ir vīrieši. Tekstiem raksturīga īpaša leksika un termini, piemēram, *fināls, zaudēt, sakāve, čempioni, volejbols, tenisa turnīrs*. Virsrakstiem raksturīgs abreviatūru lietojums, jo turnīru nosaukumi parasti ir gari un tos veido vairāki vārdi. Lai virsraksts nebūtu pārāk garš, lieto saīsinājumus. Dažkārt tekstā dots abreviatūras atšifrējums, bet lielākoties tas, pēc raksta autora domām, jāsaprot pašam lasītājam. Šajā gadījumā *BSBL* dots atšifrējums – Baltijas Sieviešu basketbola līga. Virsrakstos bieži minēti sportistu uzvārdi, piemēram, Biedriņš, Sevastova.

Auto

Nosaukums vienāds visos portālos. Gan slejas noformējums, gan paši virsraksti līdzīgi *Sporta* slejai.

Jaunā 150 zirgspēkus attīstošā Seat Ibiza FR – attēli un tehniskie parametri (TVNET 23.04.2009.);

Šlēgmilhs „World Series by Renault” čempionāta pirmā posma otrajā braucienā nefinišē (Apollo 20.04.2009.);

Jaunais „BMW 760i” iegūs V12 biturbo dzinēju (Delfi 14.04.2009.).

Arī sleja *Auto* ir specifiska savas leksikas un terminu lietojuma dēļ. Arī šo rakstu mērķauditorija pārsvarā ir vīrieši. Gandrīz katrā virsrakstā lietoti automašīnu nosaukumi, kas lasītājam, kuram nav īpašu zināšanu auto jomā, ir diezgan neizprotami, piemēram, *Seat Ibiza FR, BMW 760i*. Līdzīgi, kā rubrikā *Sports*, arī šeit bieži lietoti autosportistu uzvārdi un specifiski termini, piemēram, *zirgspēki, čempionāts, brauciens, finišēt, biturbo dzinējs*.

Tehnoloģijas un zinātne

Portālā *TVNET* slejas nosaukums ir *Tehnoloģijas un zinātne*, porālā *Apollo – IT&T*, bet portālā *Delfi* slejas nosaukums ir *Zinātne Tehnika*. Atšķiras nosaukumi, bet raksti veltīti vienai tēmai.

Administratīvie procesi nav spējuši tikt līdz Latvijā radītajām IT sistēmām (TVNET 01.05.2009.);

„Microsoft”: internetā nedrīkst būt anonīmi lietotāji (Apollo 01.05.2009.);

Hakeri uzlauž Latvijas Pirmās partijas mājaslapu un ievieto tajā aicinājumu balsot par konkurentiem (Delfi 01.05.2009.).

Specifiski virsraksti ar īpašu leksiku. Daudz tehnoloģijai un datorzinātnei raksturīgu vārdu un terminu, piemēram, administratīvie procesi, IT (informācijas tehnoloģija) sistēma, „Microsoft”, internets, hakeri, mājaslapa. Daļa virsrakstu lasītājam, kuram nav padziļinātu zināšanu šajā jomā, var būt nesaprotami vai grūti saprotami. Otrajā piemērā aiz nolieguma *nedrīkst* būtu jālieto ģenitīva forma *anonīmu lietotāju*, bet lietots nominatīvs. „Literārajā valodā ir konstrukcijas, kurās aiz noliegta verba seko substantīvs ģenitīvā” (Paegle 2003, 41).

Izklaide un kultūra

Portālos *TVNET* un *Apollo* slejas nosaukums ir *Izklaide*, bet portālā *Delfi* tas ir *Kultūra un izklaide*. Raksti veltīti kultūras jaunumiem, slavenu cilvēku dzīvei un izklaides iespējām.

Sākas prestižais Kannu kinofestivāls (TVNET 13.05.2009.);

Pētījums: Vecāki savus bērnus vislabprātāk uzticētu lesbiešu pārim Elēnai Dedženeresai un Portijai de Rossi (Apollo 13.05.2009.);

Latviešu tēlnieki veido Smilšu skulptūru festivālu Nīderlandē (Delfi 13.05.2009.).

Izklaides un kultūras rakstu virsrakstiem nav īpašas leksikas. Mērķauditorija arī šiem rakstiem plaša – visi interneta ziņu portālu lasītāji. Tie ir saprotami visiem lasītājiem. Virsrakstu valoda atbilst latviešu valodas literārajai normai. Virsrakstos daudz lietoti personvārdi, piemēram, *Elēna Dedženeresa*, *Portija de Rossi* un dažādi notikumu un festivālu nosaukumi, piemēram, *Kannu kinofestivāls*, *Smilšu skulptūru festivāls*.

Sievietēm

Pats slejas nosaukums jau rāda, ka raksti veltīti sievietēm. Portālā *TVNET* slejas nosaukums ir *Sievietēm*, portālā *Apollo* tas iekļauts slejā *Dzīve*, bet *Delfi* nosaukums ir *DELFI sievietēm*.

Aicina uz bezmaksas konsultācijām sievietes, kurām pēc mastektomijas nepieciešama krūšu rekonstrukcija (TVNET 20.05.2009.);

Kā kļūt valdzinoši skaistai vienā vakarā (Apollo 20.05.2009.);

Sanktpēterburgas modes nedēļā „Defilē pie Ņevas” Latviju pārstāvēs vairāki modes mākslinieki (Delfi 25.02.2009.).

Virsraksti, kas paredzēti sieviešu auditorijai parasti vēsta par skaistumkopšanas jautājumiem. veselību vai par jaunumiem modes pasaulē. Arī šai slejai raksturīgs specifisku

vārdu un terminu lietojums, piemēram, *mastektomija, krūšu rekonstrukcija, valdzinoši skaista, modes nedēļā, defilē, modes mākslinieki*.

Visprecīzākie sleju nosaukumi lietoti portālā *Delfi*, jo tie konkrēti paziņo to, kādi raksti sagaidāmi. Galvenās slejas dalās apakšslejās. Tas ļauj lasītājam ātrāk atrast nepieciešamo informāciju, jo raksti jau sagrupēti nodaļās. Lasītājam kļūst skaidrs, ka, piemēram, slejā *Ekonomika*, būs šai tēmai veltīti raksti. *TVNET* slejas nosaukums *FinanceNet* nav latvisks, tādēļ nav tik piemērots. Lielākoties sleju nosaukumi ir vienādi visos trijos portālos, tikai dažviet tie atšķiras, bet slejas ir tās pašas. Portālos *TVNET* un *Delfi* ir īpaša sleja, kas veltīta sievietēm. Portālā *Apollo* ir sleja *Dzīve*, kurā iekļauti raksti, kas veltīti abiem dzimumiem, bet interesanti, ka atsevišķa sleja ar nosaukumu vīriešiem ir tikai portālam *TVNET*.

2. INTERNETS UN TĀ VALODAS ĪPATNĪBAS

Pēdējos desmit gados vērojama strauja komunikācijas līdzekļu attīstība. Vēl pagājušā gadsimta sākumā laikraksti bija gandrīz vienīgais informācijas ieguves veids. Pēc tam sekoja radio, kurā translēja jaunāko informācija, tad televīzija ar ziņu pārraidēm. Mūsdienās internets ir viens no aktuālākajiem informācijas ieguves avotiem. Interneta ziņu portālos ziņas var tikt papildinātas pat dažās sekundēs. Jaunākā informācija padarīta vēl jaunāka. Liela nozīme ir ziņu virsrakstiem. Virsraksts ir pirmais un dažam pat svarīgākais rādītājs, lai izlemtu: lasīt rakstu vai ne.

Deivids Kristāls (*Crystal*) monogrāfijā „Language and the Internet” raksta, ka internets jeb globālais tīmeklis ir datoru tīklu apvienība ar kopīgu standartu, ar kuru ir iespējams sūtīt informāciju no jebkura reģistrētā datora tīklā jebkuram citam lietotājam. Pēc ieviešanas internets strauji guvis popularitāti. Tam pievienojušās valsts institūcijas, piemēram, militārās un valsts organizācijas, augstskolas, uzņēmumi un individuālie lietotāji. Šobrīd tas ir pasaulē lielākais datoru tīkls (Crystal 2006, 3).

Mūsdienās internets ir visperspektīvākais informācijas avots. Šim globālajam tīmeklim nav robežu, ar tā starpniecību var aizsūtīt vēstuli uz jebkuru zemeslodes vietu dažu sekunžu laikā, cilvēki iegūst iespēju sazināties neizejot no mājas. Ziņas internetā iespējams iegūt ātrāk nekā televīzijā, radio vai laikrakstos.

Internets ir pasaules lielākais intertīkls. Tā rašanās saistāma ar 1969. gadu, kad sāka izstrādāt pamata tīklus, uz kuriem balstās globālais tīmeklis. Tas bija Perspektīvo pētījumu pārvaldes tīkls *ARPANET*, kas sevī apvieno dažādus individuālos datoru tīklus. To izstrādāja vairākas universitātes un privātās firmas pēc ASV Aizsardzības ministrijas Perspektīvo pētījumu pārvaldes (ARPA) pasūtījuma. 1983. gada 1. janvārī tika ieviests *TCP/IP* protokols un tā tika likts pamats mūsdienu internetam. Publisku apveidu kolektīvais tīkls ieguva 20. gadsimta 90. gados, bet 1991. gada augustā Tims Bērnss-Lī publicēja globālā tīmekļa projektu. Atsevišķas akadēmiskās un valdības iestādes izveidoja tīmekļa lappuses, taču uzreiz tas popularitāti neguva. Bet 1996. gadā vārds *internets* jau bija plaši pazīstams (Angļu, latviešu, krievu informātikas vārdnīca. Datori, datu apstrāde un pārraide. 2001, 255).

Ar interneta starpniecību iespējams paveikt gandrīz visu: nosūtīt ziņas, piedalīties diskusijās, iegūt informāciju, skatīties televīziju un radio, sarunāties līdzīgi kā pa telefonu (piemēram, *Skype*). Internets ir arī darbavieta dažādām iestādēm, piemēram, elektroniskie veikali,

reklāma, radošajā jomā: publicēt daiļliteratūru (Crystal 2007, 3), zinātniskos un publicistikas tekstus.

Valoda atrodas nepārtrauktā attīstībā. Valoda var attīstīties gan pozitīvajā, gan negatīvajā virzienā. Indivīda valodas kultūra, normu un likumu zināšana vai nezināšana var būt atkarīga no cilvēka vecuma, izglītības līmeņa un sociālā stāvokļa. Cilvēki, kas piedalās interneta diskusijās, bieži lieto necenzētus izteicienus. D. Kristāls pēta elektronisko mediju dabu, kā tā ietekmē valodu, īpaši indivīda valodu. Viņš uzskata, ka valoda ir interneta pamatā, tā ir mainīga un reaģē uz dažādām sociālām izmaiņām. Interneta valoda aug sociolingvistikā un stilistikajā komplicētībā, ko var salīdzināt ar jau esošo tradicionālo runu un rakstību. Bet vēl ir par agru runāt, ka tradicionālā gramatika pārņemtu jaunās formas (Crystal 2006, 271).

Sandra Veinberga grāmatā „Masmediji”: prese, radio un televīzija” raksta, ka internets nav medijs, bet gan saišu nodrošinātājs. Pēc internetā publicētajām ziņām ikvienam lasītājam ir iespējas paust savu viedokli speciāli tam paredzētajā vietā – komentāru sadaļā. „Demokrātiska mediju diskusija nodrošina katra cilvēka iespēju brīvi paust savus uzskatus un aizstāvēt tos, pamatojot savu nostādni publiski” (Veinberga 2005, 26). Neviens viedoklis nav nepareizs. Un katram cilvēkam ir tiesības to publiski paust ar savu vārdu, nevis anonīmi. „Anonīmi viedokļi demokrātijas apstākļos nav respektējami un attaisnojami (Veinberga 2005, 26). S. Veinberga uzskata, ka „interneta diskusiju lapas un portāli pagaidām funkcionē kā mediju ziņu pārpublicējuma vietas vai nepārbaudītas informācijas avots, kas vēl nespēj pacelties līdz mediju standarta līmenim” (Veinberga 2005, 26). Vairums mediju pētnieku interneta diskusijas traktē kā „viedokļu putotājas” jeb „domu mikserus”, nevis kā liberālu diskusiju paneli.

Latvijā šobrīd ir trīs dominējošie interneta ziņu portāli. Tie ir *TVNET*, *Apollo* un *Delfi*. *TVNET* ir daudzfunkcionāls un informatīvs portāls, kas piedāvā gan plaša spektra rakstītās, gan bilžu galerijas, video un audio ierakstus, kā arī on-line pieslēgšanos notikumu vietai un dažādas lietotāju foruma iespējas. Katru dienu *TVNET* ziņas informē par jaunākajiem notikumiem Latvijā un ārvalstīs, sporta rezultātiem, atklājumiem zinātnē un tehnoloģiju jomā. *TVNET* piedāvā arī ilustratīvo materiālu (fotoattēli, foto reportāžas, kartes), kā arī video un audio ierakstus. (www.tvnet.lv)

Arī *Apollo* ir viens no trim vadošajiem portāliem Latvijas interneta tirgū, un tas ir dibināts 1997. gada 28. februārī. Tāpat kā *TVNET* arī *Apollo* ir saturiski bagāts un daudzfunkcionāls. *Apollo* piedāvā aktualitātes par notikumiem kultūrā un politikā, pasaulē, sportā, izklaidē, informē par ekonomiku, informācijas tehnoloģijām un zinātni, kā arī sniedz jaunumus nekustamo īpašumu

tirgū. Portālā *Apollo* pieejama lasāmviela par ģimeni, attiecībām, bērniem un karjeru. Bez ziņām portālā iespējamas izklaides iespējas: spēles, multiplikācijas filmas, iTV (www.apollo.lv).

Delfi ir viena no lielākām interneta mediju kompānijām Baltijas valstīs. *Delfi mērķis* – veidot un attīstīt modernu, informētu un interaktīvu interneta sabiedrību, realizējot interneta mediju koncepcijas. Portālu *Delfi* Latvijā atklāja 1999. gada 26. novembrī. *Delfi* piedāvā dažādus pakalpojumus, tai skaitā daudzpusīgu un operatīvu ziņu klāstu. „2001. gadā *Delfi* tika atklāta analītiskās žurnālistikas viedokļu sadaļa *DELFI versijas*, kur žurnālisti, analītiķi, amatpersonas un citi lietpratēji sniedz padziļinātu informāciju un viedokļus par aktualitātēm. Arī portālam *Delfi* būtiska iezīme ir interaktivitāte jeb lasītāju iespēja paust savu viedokli gan, rakstot komentārus ziņām, gan arī publicējot viedokļus (www.delfi.lv).

3. INTERNETA ZIŅU PORTĀLU VIRSRĀKSTU ANALĪZE

Virsraksti interneta portālu ziņās ir dažādi. Šajā nodaļā virsraksti ir aplūkoti kā teikumi, tajos pētīts darbības vārds un lietvārds, kā arī virsraksti skatīti pēc izteicēja vai galvenā locekļa morfoloģiskā tipa, dažādu abreviatūru lietojums un to izveides loģiskums.

3. 1. Teikums kā virsraksts

Bieži virsraksti ir veidoti kā teikumi. Teikums ir pēc konkrētas valodas likumībām veidota gramatiski noformēta un intonatīvi pabeigta vienība, ko veido viens vai vairāki sintaktiski saistīti vārdi noteiktās gramatiskās formās un ko izmanto kā saziņas un domu izteikšanas līdzekli. Rakstos teikumu sāk ar lielo sākumburtu un norobežo ar punktu, jautājuma vai izsaukuma zīmi vai daudzpunkti (VPSV 2007, 391). Teikumi var būt vienkārši un salikti. Arī virsrakstos izmantotie teikumi ir dažādi. Šajā apakšnodaļā aplūkoti dažādu teikumu veidi virsrakstos.

3. 1. 1. Daļa virsrakstu interneta ziņu portālos nav gari, bieži tie ir daļēji reducēti vienkārši teikumi, kur svarīgākā informācija ietverta galvenokārt nominālās vārdkopās, neminot darbības vārda finītās (t.i., personas, laika kārtas un izteiksmes) formas (Kalnača 2007, lu.lv/filol/valoda), piemēram,

Dukura jaunākā pirmais triumfs! (TVNET 08.02.2008.);

Hičkoka „šausmene” (par hokeju) (Apollo 05.05.2008.);

Suns lielveikalā (Delfi 15.03. 2008.).

Piemēros redzams, ka darbības vārds nemaz netiek lietots. Virsraksts ir raksta nosaukums. Šāda tipa virsraksti tikai nosauc parādību, konkrētāki paskaidrojumi doti pašā rakstā.

3. 1. 2. Vienkāršs teikums

Virsraksti bēdz būt vienkārši teikumi. Vienkāršs teikums ir teikums, kurā ir tikai viens gramatiskais centrs un kuru veido vairāki uz sintaktisko sakaru pamata saistīti vārdi (vai arī viens vārds) noteiktā gramatiskā formā (VPSV 2007, 447). Vienkārši teikumi var būt vienkārši nepaplašināti vai vienkārši paplašināti.

3. 1. 2. 1. Vienkārši nepaplašināts teikums

Tas ir tāds vienkāršs teikums, kurā ir tikai gramatiskais centrs, resp., abi teikuma virslocekļi vai galvenais loceklis (VPSV 2007, 446), piemēram,

Real klūst par čempioniem (TVNET 05.05.2008.);

Brīvdiena būs jāatstrādā (TVNET 05.05.2008.);

Notiks „Dižā Baltijas Apceļošana 2009” (Delfi 14.04.2009.).

Virsrakstos ļoti reti izmantoti vienkārši nepaplašināti teikumi. Tie ir tikai daži gadījumi. Visos teikumos izmantoti abi virslocekļi. Šādi virsraksti lietoti vai nu sporta ziņās (pirmais piemērs), vai virsrakstos ar kādu īsu paziņojumu (otrais un trešais piemērs).

3. 1. 2. 2. Vienkārši paplašināts teikums

Tas ir tāds vienkāršs teikums, kurā ir gramatiskais centrs, resp., abi teikuma virslocekļi vai galvenais loceklis, un viens vai vairāki palīglocekļi jeb paplašinātāji (VPSV 2007, 447), piemēram,

Zemnieki runā par krīzi lauksaimniecībā (TVNET 05.04.2008.);

Pagājušajā diennaktī reģistrēts 51 kūlas ugunsgrēks (Apollo 05.04.2008.);

Kongresā pulcējas partija „Jaunie demokrāti” (Delfi 05.04.2008.).

Vienkārši paplašināti teikumi virsrakstos izmantoti ļoti plaši. Šādos gadījumos virsrakstā iekļauta visa raksta būtiskākā informācija un parasti izmantoti vairāki palīglocekļi.

3. 1. 3. Salikts teikums

Bez vienkāršiem teikumiem virsraksti var būt veidoti arī kā salikti teikumi. Salikts teikums ir tāds teikums, kas sastāv no divām vai vairākām uz sintaktiskā sakara pamata apvienotām predikatīvām vienībām – salikta teikuma daļām – un kas intonatīvi, strukturāli un semantiski kopā veido vienu veselumu. (VPSV 2007, 341). Virsraksti dažkārt mēdz būt gan kā salikti sakārtoti, bet biežāk kā salikti pakārtoti teikumi.

3. 1. 3. 1. Salikts sakārtots teikums ir tāds salikts teikums, ko veido divas vai vairākas sakārtojumā saistītas daļas (VPSV 2007, 340), piemēram,

Rockets nav apturami, Nuggets iemet 168 (TVNET 18.03.2008.);

Ņujorkā celtnis uzkrīt ēkai, četri cilvēki gājuši bojā (TVNET 16.03.2008.);

PP/LC gatavojas uzņemties Rīgas domes vadīšanu, Šlesers apsver kandidēšanu uz mēra amatu (Delfi 18.03.2008.).

Salikti sakārtoti teikumi virsrakstos izmantoti ļoti reti. Šajos virsrakstos abas neatkarīgās daļas vēsta savā starpā nesaistītu informāciju. Nevienā piemērā nav izmantots sakārtojuma saiklis un visos piemēros ir divas sakārtojumā saistītas daļas.

3. 1. 3. 2. Salikts pakārtots teikums ir salikts teikums, kurā daļas saistītas gan saikļa, gan bezsaikļa saistījumā (VPSV 2007, 340), piemēram,

Lai lemtu par „Lattelecom” privatizāciju, sasauc valdības ārkārtas sēdi (TVNET 05.04.2008.);

Prokurors noliedz, ka apsūdzības Lembergā ir politiski motivētas (Apollo 08.02.2008.);

Valsts valodas centrs atbalsta pircējus, kuri nepērķ importa preces bez tulkojuma latviešu valodā (Delfi 17.02.2008.).

Bieži ziņu virsraksti ir gari, salikti pakārtoti teikumi. Tā ir arī lielākā atšķirība starp interneta ziņām un iespiesto presi. Šī atšķirība skaidrojama ar to, ka teorētiski zīmju skaits rakstā (līdz ar to arī virsrakstā) var būt neierobežots, kamēr iespiestajai preseī, kā zināms, tas ir limitēts ierobežotās platības dēļ, tādēļ interneta ziņu virsrakstos bieži lietoti tiek pat palīgteikumi. Šajos gadījumos raksta autors virsrakstā izceļ visu būtiskāko teikumu. Pirmajā teikumā lietots nolūka palīgteikums, otrajā – papildinātāja palīgteikums, bet trešajā – apzīmētāja palīgteikums.

3. 1. 4. Virsrakstos bieži izmantoti teikuma locekļi, kuri nav pakārtoti nevienam vārdam teikumā. Tie ir gan sekundāri predikatīvie komponenti, gan infīnitīvs, gan determinanti un situanti.

3. 1. 4. 1. Sekundāri predikatīvie komponenti (SPK)

SPK – teikuma palīgloceklis, kas nosauc pazīmi vai darbību, kura īstenojas izteicēja nosauktās darbības laikā, veidojot papildu jeb slēptu gramatisko centru. To izsaka ar dažādiem nomena locījumiem, verba nenoteiksmi un divdabja formām (VPSV 2007, 346).

3. 1. 4. 1. 1. Nomeni SPK funkcijā.

Darbojas un pelna arī kā eksperti (TVNET 05.05.2008.);

Rēķins par siltumu Rīgā martā būs augstāks nekā februārī (Delfi 05.04.2008.);

Tiesa Stīvu Fosetu atzīst par juridiski mirušu (Delfi 05.04.2008.).

Pirmajos divos piemēros nomeni lietots kā salīdzinātāja daļa, bet trešajā piemērā izmantota prepozicionāla lietvārda forma.

3. 1. 4. 1. 2. Darbības vārdi SPK funkcijā. Latviešu valoda tos iespējams izteikt ar divdabjiem vai nenoteiksmi (VPSV 2007, 346).

3. 1. 4. 1. 2. 1. Piemēri ar divdabi SPK funkcijā:

*ASV spēki Bagdādē sabombardē slimnīcu, **ievainojot** 20 cilvēkus* (TVNET 05.05.2008.);

*Turaidā aicina mīcīt mālus, **iejūtoties** viduslaiku ķieģeļu meistara lomā* (Apollo 05.04.2008.);

***Gatavojoties** olimpiādei, Ščerbatihš ilgstoši nevarēs piedalīties Saeimas darbā* (Delfi 08.02.2008.).

Daļēji lokāmais divdabis (-*dams*) un nelokāmie divdabji (-*am*, -*ot*) vienmēr ir SPK funkcijā. Visos trijos piemēros divdabja teiciens veidots ar nelokāmo divdabi -*ot*, -*oties*. Divdabja teiciens ir sintaktiska konstrukcija, kas veidojas, ja divdabim SPK funkcijā pakārto vismaz vienu vārdu (VPSV 2007, 95).

3. 1. 4. 1. 2. 2. Piemēri ar nenoteiksmi SPK funkcijā:

*Melngailis iesniedz valdībai apliecinājumu **iegādāties** 49% „Lattelecom” kapitāldaļas* (Apollo 08.02.2008.);

*Kenijas policijai piešķirtas tiesības **šaut**, lai nogalinātu* (Delfi 31.01.2008.).

Infinītīvs jeb nenoteiksme SPK funkcijā var izpausties trejādi: kā subjekta nenoteiksme, kā objekta nenoteiksme vai kā nenoteiksme aiz lietvārda. Pirmajā piemērā lietota objekta nenoteiksme, bet otrajā piemērā izmantota nenoteiksme aiz lietvārda.

3. 1. 4. 2. Determinanti

Determinanti ir teikuma palīglocekļi, kas attiecas uz visu teikumu kopumā un nav pakārtoti nevienam vārdam, respektīvi, teikuma loceklim teikumā. Determinanti visbiežāk atrodas teikuma sākumā. Determinants tiek uzskatīts par netiešo teikuma priekšmetu (VPSV 2007, 86).

***Ģimenēm** makos svilpo vējš* (TVNET 08.02.2008.);

*Valsts **prezidentam** pasniegti visi trīs valsts augstākie apbalvojumi* (TVNET 05.05.2008.);

*Lietuviešu **policistam** par triju zēnu sabraukšanu piespriesti desmit gadi ieslodzījumā* (Delfi 18.03.2008.).

Visos piemēros determinants atrodas teikuma sākumā.

3. 1. 4. 3. Situanti

Situanti ir adverbīālas nozīmes determinanti, respektīvi, apstāklis, kas attiecas uz visu teikumu kopmā un nav pakārtots nevienam vārdam teikumā. Situanti parasti visbiežāk ir teikuma sākumā ar vietas un laika nozīmi (VPSV 2007, 361).

***Avārijā** Talsu rajonā iet bojā sievietē un cieš trīs bērni* (TVNET 05.05.2008.);

***Pirmdien** laikraksti neiznāks* (Apollo 05.05.2008.);

*Stradu pagasta **mežā** atrod vīrieša līķi* (Delfi 05.05.2008.).

Pirmajā un trešajā piemērā situants ir vietas apstāklis, bet otrajā piemērā – laika apstāklis.

3. 1. 5. Interneta ziņās sastopami virsraksti, kas veidoti kā piebilde kopā ar tiešo runu. Tie veidoti bez atbilstošajām pieturzīmēm un dažkārt arī bez lielā sākuma burta lietojuma, piemēram,

***Godmanis:** Gaismas pils būvniecības projekts jāturpina* (TVNET 13.02.2008.);

***Slakteris:** inflācija aug Baltijas reģionā* (Apollo 08.02.2008.);

***Kalvītis:** Šlesers ir enerģiju izstarojoša, staigājoša atombumba* (Delfi 18.03.2008.);

***Karzai:** ārzemju papildspēku ievēšana nav īstais risinājums Afganistānai* (Delfi 13.02).

Kā redzams viesos četros piemēros, nevienā virsrakstā netiek izmantotas tiešās runas pieturzīmes. Savukārt lielā sākuma burta lietojums atkarīgs no attiecīgā ziņu portāla. Piemēram, portālos *Apollo* un *Delfi* lielā sākuma burta nav nevienā virsrakstā (izņemot, ja seko īpašvārds).

***WRC:** Latvala – es domāju, ka aiziesim bojā.* (Delfi 12.04.2009.);

***Stjuarts** – pie skandāla vainīga pati FIA* (Delfi 12.04.2009.).

Arī šie virsraksti veidoti kā piebilde ar tiešo runu, bet šajos piemēros kola vietā lietota domuzīme.

3. 1. 6. Virsraksti ar sintaktisko redukciju

Redukcija sintaksē ir viena vai vairāku strukturāli nozīmīgu teikuma komponentu izlaidums teikumā. Redukcija parasti notiek kontekstā, runas situācijas vai konsituācijas ietekmē (VPSV 2007, 322). Šādi virsraksti interneta ziņās izmantoti diezgan bieži, piemēram,

***Eirolīgas finālā** – CSKA pret Maccabi* (TVNET 05.05.2008.);

***Nabadzības indekss** Latvijā – viens no augstākajiem ES* (Apollo 05.04.2008.);

***Rīgas mēra Birka ienākumi pērn** – 108 554 lati* (Delfi 05.04.2008.).

Neraugoties uz izlaistu vārdu domuzīmes vietā, lasītājam ir saprotams virsraksta saturs. Pirmajā piemērā izlaists darbības vārds vienkāršās nākotnes 3. personā *spēlēs*. Otrajā piemērā saitiņa *ir*, bet trešajā izlaista saitiņa *bijuši*. Reducēti virsraksti ir vizuāli pārskatāmāki.

3. 1. 7. Teikuma komunikatīvais tips

Virsraksti visbiežāk veidoti kā teikumi un šo teikumu veidi jeb teikumu komunikatīvie tipi mēdz būt dažādi. Teikuma komunikatīvais tips ir teikuma tips, ko vieno saziņas mērķis, respektīvi, komunikatīvā ievirze. Mūsdienu latviešu valodā parasti šķir piecus teikuma komunikatīvos tipu: stāstījuma teikums, jautājuma teikums, pamudinājuma teikums, vēlējuma teikums un izsaukuma teikums (VPSV 2007, 389). Virsrakstu kā pamudinājuma teikumu neizdevās atrast nevienā interneta ziņu portālā.

3. 1. 7. 1. Stāstījuma teikums ir teikums, ar kuru runātājs kaut ko vēstī (dara zināmu, paskaidro) sarunas biedram. Rakstos tā beigās liek punktu (VPSV 2007, 373). Virsraksts no stāstījuma teikuma atšķiras ar to, ka beigās neliek punktu.

Latvijas filmu nozare tuvākajos piecos gados varēs pretendēt uz 43 miljoniem eiro (TVNET 20.04.2009.);

Jau desmitā aviokompānija ASV atsakās pārvadāt pārāk resnus cilvēkus (Apollo 20.04.2009.);

Austrālija pievienojas ASV un Kanādas lēmumam boikotēt ANO rasisma jautājumiem veltīto konferenci (Delfi 20.04.2009.).

Stāstījuma teikums ir biežāk lietotais no teikuma komunikatīvajiem tipiem. Visos šajos piemēros tiek izteikta fakta konstatācija, kā lielākajā daļā virsrakstu. Šajos piemēros tiek konstatēts kāds fakts vai notikums, kurš tiek paziņots lasītājiem. Dotajiem teikumiem ir neitrāla emocionālā attieksme.

3. 1. 7. 2. Jautājuma teikums ir teikums, ar kuru runātājs grib kaut ko uzzināt. Rakstos tā beigās liek jautājuma zīmi (VPSV 2007, 175).

Antivīruss – draugs vai ienaidnieks? (TVNET 01.05.2009.);

Cik cilvēki pametuši Latviju? (Apollo 14.04.2009.);

Neaudzināts? Varbūt ar uzmanības deficītu vai hiperaktivitāti sirgstošs bērns? (Delfi 14.04.2009.).

Pirmajā, otrajā un trešā piemēra otrajā jautājumā lietoti īstie jautājuma teikumi, kas ir „parastākais jautājuma teikumu veids. Ar tiem runātājs grib uzzināt kaut ko nezināmu vai pārliecināties par savu domu pareizumu” (MLLVG II 1962, 133). Trešā piemēra pirmā daļa ir retorisks jautājums. Retorisks jautājums ir stilistiska figūra, īpaši uzsvērts apgalvojums vai noliegums jautājuma veidā (VPSV 2007, 326). Šajā piemērā *Neaudzināts?* tiek uzdots jautājums,

kura atbilde skanētu: „Nē!” Atbilde tiek dota nākošajā jautājumā *Varbūt ar uzmanības deficītu vai hiperaktivitāti sirgstošs bērns?*

3. 1. 7. 3. Vēlējuma teikums ir teikums, ar kuru runātājs izsaka vēlēšanos vai novēlējumu. Rakstos tā beigās parasti liek izsaukuma zīmi (VPSV 2007, 440).

Lai Lieldienu rīts veras pretī saulei (TVNET 11.04.2009.)

Lai lepnums ir tavš gars jeb Kārlim Ulmanim –130 (Apollo 02.09.2007.)

Virsraksti kā vēlējuma teikumi izmantoti ļoti reti. Abos piemēros teikuma beigās nav likta izsaukuma zīme. Pirmais virsraksts veidots ļoti emocionāls. Tam raksturīga romantiska noskaņa, kas rada emocionālu pacilātību. Tas ir novēlējums. Otrajā piemērā jūtams svinīgs patoss un tas ir veidots kā novēlējums Kārlim Ulmanim.

3. 1. 7. 4. Izsaukuma teikums ir teikums, ar kuru runātājs pauž jūtas vai emocionālu attieksmi pret runas saturu vai sarunas biedru. Rakstos tā beigās parasti liek izsaukuma zīmi (VPSV 2007, 171).

Augulis (ZZS) rosina noteikt māmiņu algu griestus – 300 lati! (TVNET 01.05.2009.);

Vēdas – gudrības un zināšanu avots! Uzdod savu jautājumu! (TVNET 01.05.2009.);

Noslēdzies Lieldienu koncertu ekspreskonkurss! (Delfi 14.04.2009.).

Pēc savas leksiski gramatiskās uzbūves tie saskan ar stāstījuma teikumiem. Uz izsaukumu norāda tikai teikuma beigu pieturzīme.

3. 1. 8. Ar daudzpunkti beigts virsraksts

Daudzpunkte ir pieturzīme, kas galvenokārt izmantojama stilistiskos nolūkos. Teikuma beigās tā norāda uz iespējamu domas turpinājumu vai zemtekstu (VPSV 2007, 78).

Bērnus laikam vajag sist... (TVNET 15.04.2009.);

Cik labi balerīnām... (Delfi 14.04.2009.).

Daudzpunkte teikuma beigās liecina par teikuma emocionālo noskaņu un norāda uz kādu iespējamu zemtekstu (Blinkena 1969, 361). Šādi virsraksti izmantoti diezgan reti. Pirmajā piemērā raksta autore pauž uzskatu, ka valsts iestādes sniedz palīdzību tikai nelabvēlīgām ģimenēm – apmaksā vecāku ārstēšanu no alkoholisma, sameklē bērniem audžuvecākus u. t. t., bet nabadzīgām un kārtīgām ģimenēm ar lielu bērnu skaitu ar visu jātiek galā pašām. Virsrakstā lietota daudzpunkte, jo autore uzskata to par netaisnību. Otrajā piemērā raksta autore apspriež balerīnu pensionēšanās vecumu, kas ir 35 gadi, tādēļ arī lietots tāds virsraksts.

3. 1. 9. Diezgan bieži virsraksti ir vienādi vai nu diviem, vai pat visiem trim interneta ziņu portāliem, piemēram,

Sākušās Ķīnas un Dalailamas pārstāvju sarunas (TVNET 13:40, Apollo 13:40, Delfi 13:51 04.05.2008.);

Kuveitas cilšu locekļi uzbrūk policijas iecirknim (TVNET 15:13, Delfi 17:51 04.05.2008.);

Viesulis Mjanmā prasa vairāk nekā 240 cilvēku dzīvības (Apollo 18:00, Delfi 16:13 04.05.2008.).

Kaut virsraksti ir vienādi, piedāvātie ziņu raksti atšķiras. Nav noslēpums, ka ziņu kompānijas ir sāncenses informācijas sniegšanā, tādēļ katrai no tām ir svarīgi piedāvāt jaunāko informāciju pirmajai. Pēc ziņu publicēšanas laika redzams, ka visi trīs portāli ir diezgan līdzīgi. Atšķiras tikai par dažām minūtēm. Daļa ziņu tiek ņemtas no Nacionālās ziņu aģentūras *LETA*. *LETA* nodrošina biznesa kompānijas, valsts institūcijas un uzņēmumus, medijus, vēstniecības un starptautisku organizāciju darbiniekus ar objektīvu un kvalitatīvu informāciju (<http://www.leta.lv/reklama.php>).

3. 1. 10. Ir arī šāda veida virsraksti, kuri ir kopēti no cita portāla, tikai tas darīts neprecīzi, piemēram, šajā piemērā redzams, ka portālā *Apollo* (otrais piemērs) izņemti vārdi *Tallinas šoseja*, bet nav izņemts prievārds *uz*, tādēļ virsraksts otrajā piemērā iznācis nepilnīgs.

Avārijā uz Tallinas šosejas cieš grūtniece un divus gadus vecs bērns (TVNET 17:40 04.05.2008.);

Avārijā uz cieš grūtniece un divus gadus vecs bērns (Apollo 18:29 04.05.2008.).

Šo rakstu saturs ir atšķirīgs un virsraksti arī būtu atšķirīgi, ja nebūtu izmantots *Copy/Copy paste* princips. *Apollo* rakstā ir norāde, ka informācija par avāriju aģentūrai *LETA* sniegta Valsts policijas Preses un sabiedrisko attiecību birojā.

3. 2. Darbības vārds virsrakstos

Tā kā virsraksti pārsvarā ir veidoti kā teikumi, tad gandrīz katrā lietots darbības vārds. Darbības vārds jeb verbs ir vārdšķira, kas izsaka darbību vai stāvokli un kam ir personas, laika, izteiksmes, veida un kārtas gramatiskā kategorija, teikumā tam parasti ir izteicēja funkcija (VPSV 2007, 76). Šajā apakšnodaļā tiek aplūkots darbības vārds dažādos aspektos.

3. 2. 1. Virsraksti, kuros lietota darbības vārda darāmās kārtas īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes 3. personas forma, piemēram,

*Ukrainas prezidents **pateicas** Lietuvas valsts vadītājam par pārliecinošo atalstu NATO samītā* (TVNET 05.04.2008.);

***Melngailis** iesniedz valdībai apliecinājumu iegādāties 49% „Lattelecom” kapitāldaļas* (Apollo 08.02.2008.);

*Gailīšu pagastā iedzīvotāji **sūdzas** apar autosacīkšu nesaskaņošanu ar pašvaldību* (Delfi 17.02.2008.).

Vienkāršā tagadne tiek bieži lietota interneta ziņu portālu virsrakstos. Kā redzams piemēros, informācijas blīvēšana var veicināt arī noteiktu gramatisko formu izvēli – pagātnes vietā lietojot tagadni. Katra tagadne kļūst par pagātni, bet rakstos fiksēta un datēta tagadne ir vienlaicīga ar runas momentu, kas ir reāla esamība rakstītajam rakstīšanas laikā, un to tādu uztver lasītājs. Šāds formu kopums nav nejaušs. Tas visveiksmīgāk nodrošina informācijas aktualizāciju – saikni ar ikdienas notikumiem Latvijā un pasaulē, jo informācijas apstrāde ziņās vairāk virzīta uz dažādu notikumu fiksēšanu un komentēšanu, bet ne apjomīgu analīzi (Kalnača 2007, lu.lv/filol/valoda).

3. 2. 2. Tagadnē nosauktā darbība notiek runas momentā un tā ir plūstoša pāreja starp pagātni un nākotni. „Šī īpatnība ļauj tagadni virsrakstos izmantot ne tikai tagadnes aktualitāšu, bet arī pagātnes un nākotnes nozīmē. Tas lasītājam rada notikumu precīza informatīvā atspoguļojuma ilūziju, nodrošinot pārliecību, ka informācijas avoti rūpīgi seko līdzīdi dažādām aktualitātēm un ka sabiedrība tiek regulāri informēta par visdažādākajiem notikumiem” (Kalnača 2007, lu.lv/filol/valoda). Tādēļ līdzās vienkāršajai tagadnei interneta ziņu virsrakstos bieži lietots verbs vienkāršajā nākotnē, piemēram,

*Obama viceprezidenta posteni **pieāvās** Alam Goram* (TVNET 05.04.2008.);

„Jaunie demokrāti” **lems** par jaunu vadītāju (Apollo 05.04.2008.);

Nākamedēļ uz Rīgas Zooloģisko dārzu **atceļos** vēl viena žirafe (Delfi 05.04.2008.).

Piemēros lietotā nākotnes forma liecina, ka darbība vēl nav notikusi, bet, ka notikums ir jau izlemts un nenovēršams. Pirmajā piemērā redzams, ka viceprezidenta postenis Alam Goram vēl nav oficiāli piedāvāts, bet, ka tas ir jau nolemts. Arī „Jaunie demokrāti” ir paziņojuši par lēmumu, mainīt vadītāju. Tā arī trešajā piemērā žirafes atceļošana ir jau saskaņota, bet vēl tikai nav notikusi.

3. 2. 3. Darbības vārda izteiksmes kategorijas lietojums virsrakstos

Darbības vārda izteiksmes kategorija pieder pie modalitātes izteicējiem valodā. Latviešu valodā ir piecas izteiksmes: īstenības izteiksme jeb indikatīvs, atstāstījuma izteiksme jeb relatīvais mods, vēlējuma izteiksme jeb kondicionālis, vajadzības izteiksme jeb debitīvs un pavēles izteiksme jeb imperatīvs. Virsrakstos izdevās atrast tikai četras no šīm izteiksmēm: īstenības, atstāstījuma, vēlējuma un vajadzības izteiksme. Piemērus ar pavēles izteiksmi atrast neizdevās.

3. 2. 3. 1. Īstenības izteiksme ir darbības vārda izteiksme, kas norāda, ka darbības vārda izteiktā darbība reāli notiek, ir notikusi vai notiks. Tai nav īpašu gramatisko formantu, īstenības izteiksmes formas ir darbības vārda laika formas (VPSV 2007, 168).

*ANO tiesa **attaisno** bijušo Kosovas premjerministru Ramušu Haradinaju* (TVNET 05.04.2008.);

*Belgrada: Kosova neatkarību **pasludinās** 17. februārī* (Apollo 08.02.2008.);

*Igaunijas parlaments **noraida** priekšlikumu pārtikas produktiem piemērot zemāku PVN* (Delfi 31.01.2008.);

*NATO samitā lielākais uzsvars **tiks likts** uz alianses misijām un operācijām* (Delfi 18.03.2008.).

„Centrālā vieta izteiksmju paradigmā ir īstenības izteiksmei, jo tā nosauc reālu darbību, kas realizējas vai nerealizējas noteiktā laikā.” (Paegle 2003, 114). Tā izteiksme ir biežāk lietotā no visām četrām izteiksmēm. Īstenības izteiksmei ir darāmā un ciešamā kārtā un katrā no tām trīs laiki (tagadne, pagātne un nākotne). Kā jau minēts, izplatītākā ir vienkāršā tagadne (skat. 7. punktu), tai seko nākotne, bet pagātne lietota netiek. Tas skaidrojams ar to, ka tagadnē atspoguļotā darbība jau reāli ir notikusi pagātnē. Pirmais piemērs ir vienkāršās tagadnes

apgalvojuma formā, savukārt trešais – vienkāršās tagadnes nolieguma formā. Ceturtais piemērs lietots saliktajā tagadnē. Savukārt trešais piemērs lietots vienkāršajā nākotnē.

3. 2. 3. 2. Vajadzības izteiksme ir darbības vārda izteiksme, kas norāda uz nepieciešamu, obligāti īstenojamu darbību (VPSV 2007, 416).

Seši punkti [ir] jāatspēlē Rīgā (TVNET 05.04.2008.);

Gerhards: [ir] jādomā par PVN likmes pārtikai palielināšanu, nevis samazināšanu (Apollo 13.02.2008.);

Zatlers: NATO un Krievijai [ir] jāatmet Aukstā kara retorika (Delfi 05.04.2008.).

Visos trijos piemēros darbības vārds vajadzības izteiksmē norāda uz svarīgu veicamu darbību. Pirmajā piemērā runā par sportu un pēc virsraksta vien var secināt, ka kāds sportists vai sporta komanda ir cietusi zaudējumu, bet nākamā spēle notiks Rīgā un nepieciešams, iepriekšējo sešu punktu zaudējums, jāatspēlē. Otrajā piemērā Latvijas Republikas ekonomikas ministrs Kaspars Gerhards norāda uz svarīgu un nepieciešamu darbību – uz PVN likmes palielināšanu, nevis samazināšanu. Trešajā piemērā lietota vajadzības izteiksme saliktajā tagadnē un arī šeit Latvijas Republikas prezidents Zatlers uzsver, ka ir nepieciešams atmet aukstā kara retoriku.

3. 2. 3. 3. Atstāstījuma izteiksme jeb relatīvais mods ir darbības vārda izteiksme, kuru lieto, atstāstot citas personas teikto bez pārliecības par teiktā patiesumu resp. neuzņemoties atbildību par tekstā minētās darbības realitāti (VPSV 2007, 55).

Jūrmalā noslepkavotais esot bijis saistīts ar naudas atmazgāšanu (Apollo 20.04.2009.)

Tā kā raksta autors nav pārliecināts, vai noslepkavotais tiešām bijis saistīts ar „naudas atmazgāšanu”, virsrakstā lietota atstāstījuma izteiksme.

3. 2. 4. Virsraksti, kuros darāmās kārtas 3. personas formas nozīmes ziņā ir ciešāmās kārtas sinonīmi, piemēram,

Ķekavā konstatēti 90 pārkāpumi (TVNET 18.03.2008.);

Saistībā ar atrastu sievietes galvu Lielbritānijā aizturēti divi lietuvieši (Apollo 05.04.2008.);

Žurkas gada pirmajā dienā no Pekinas ielām aizvākti divi tūkstoši tonnu pirotehnikas atkritumu (Delfi 31.01.2008.).

Arī šāda tipa virsraksti bieži izmantoti. Darāmās kārtas 3. personas formas lietotas tādēļ, ka „virsrakstos pietiek ar tēmas pieteikumu un faktu vispārīgu konstatāciju, jo plašāku informāciju

sniedz raksti” (Kalnača 2006, 174). Šādas formas raksta autoram ir izdevīgas arī tādēļ, ka ziņa tiek it kā atstāstīta. Nav izteikts tiešs apgalvojums. Līdz ar to autors nenes atbildību par izteikumu, iespējamās neprecizitātes dēļ. Šāda tipa virsraksti visbiežāk izmantoti, lai stāstītu par notikumiem ārzemēs. Visdrīzāk, pats autors tur nav bijis klāt un notikumu nav personīgi pieredzējis. No piemēriem izņēmums ir pirmais, kur aprakstītā darbība notikusi Latvijā, Ķekavā, bet arī šeit, iespējams, raksta autors nav bijis klāt šo pārkāpumu fiksēšanas brīdī. Pēc virsraksta nav nosakāms vai lietots īstenības vai atstāstījuma izteiksme.

3. 2. 5. Virsrakstā lietota ciešamā kārtā, ja svarīgi norādīt, ka darbībai ir konkrēts mērķis, bet ne darītājs, piemēram,

*Igaunijas uzvaras pieminekļa izveidei radītā tehnoloģija **tiks patentēta*** (TVNET 05.04.2008.);

*Latvijas Arhitektūras muzejā **tiks atklāta** izstāde „Rīga – bez sastrēgumiem!?”* (Apollo 05.05.2008.)

*Pašvaldību savienība: Pašvaldību reforma **tiek veikta** politisko partiju mērķu īstenošanai* (Delfi 05.04.2008.)

Ciešamajā kārtā verbs veido pasīva teikuma konstrukciju un darbības veicējs nav minēts. Verbs izteikts ar ciešamās kārtas pagātnes participa formu, darbības uztvērējs jeb objekts lietots nominatīvā (Paegle 2003, 124). Pirmajā un otrajā piemērā lietota vienkāršā nākotne ciešamajā kārtā, bet trešajā piemērā – vienkāršā tagadne ciešamajā kārtā. Visos piemēros uzsvērts darbības objekts, darbības darītājs nav svarīgs.

3. 3. Lietvārds virsrakstos

Tāpat kā darbības vārds, arī lietvārds virsrakstos bieži izmantots. Lietvārds jeb substantīvs ir vārdšķira, kas izsaka priekšmetiskumu un kam ir dzimtes, skaitļa un locījuma gramatiskā kategorija. Teikumā lietvārdam ir teikuma priekšmeta, papildinātāja, apzīmētāja vai nomināla izteicēja funkcija (VPSV 2007, 217). Piemēros lietvārds aplūkots gan kā sugasvārds, gan īpašvārds.

3. 3. 1. Lietvārds kā teikuma priekšmets. Teikuma priekšmets ir teikuma virsloceklis, kas formas ziņā saistīts ar izteicēju savstarpēja atkarīguma attieksmēs un kopā ar to veido teikuma gramatisko centru. Teikuma priekšmets nosauc runas priekšmetu, kura darbību, stāvokli vai pazīmi raksturo izteicējs (VPSV 2007, 390). Visbiežāk teikuma priekšmets virsrakstos ir lietvārds, piemēram,

Arvien vairāk jauniešu vēlas doties uz Kanādu (TVNET 12.04.2009.);

Latvijas eiroparlamentārieši plenārsēdēs uzstājušies 278 reizes (Apollo 12.04.2009.);

Maskavā vīrietis izdzīvo pēc diviem lēcieniem no piektā stāva (Delfi 12.04.2009.).

Pirmajā piemērā teikuma priekšmets ir lietvārds ģenitīva formā, bet otrajā un trešajā piemērā lietvārds nominatīva formā.

3. 3. 2. Lietvārds kā papildinātājs. Papildinātājs ir teikuma palīgloceklis, kas nosauc darbības objektu un ir pakārtots darbības vārdam, retāk lietvārdam vai īpašības vārdam (VPSV 2007, 278).

Liepājā nākamajā mācību gadā plāno atvērt valsts ģimnāziju. (TVNET 14.04.2009.);

52% iedzīvotāju justos stabili ar uzkrājumiem, kas lielāki par 3 algām. (Apollo 14.04.2009.);

Studenti iebilst pret izglītības finansējuma samazināšanu. (Delfi 14.04.2009.).

Visos piemēros papildinātāju ar izteicēju saista pakārtojuma sakars. Pirmajā piemērā formālais paveids ir tiešs pārvaldījums un tiem ir objekta attieksmes. Otrajā un trešajā piemērā visos gadījumos formālais paveids ir netiešs pārvaldījums un tiem arī ir objekta attieksmes.

3. 3. 3. Lietvārds kā apzīmētājs. Apzīmētājs ir teikuma palīgloceklis, kas pakārtots lietvārdam vai tā aizstājējam un nosauc attiecīgās reālijas pazīmi. Latviešu valodā tas parasti izteikts ar īpašības vārdu vai lietvārda ģenitīvu (VPSV 2007, 42).

Brīvdabas muzejā notiks Lieldienu pasākums audžuģimenēm (TVNET 20.04.2009.);

Kolumbijā aizturēts ietekmīgākais narkobarons (Apollo 16.04.2009.);

Florencē drīzumā tiks atvērta vēsturiskā Salviatino villa (Delfi 20.04.2009.).

Visos piemēros apzīmētāju ar teikuma priekšmetu saista pakārtojuma sakars, formālais paveids ir tiešs pārvaldījums un tiem ir atributīvas attieksmes.

3. 3. 4. Virsraksti, kuros sabiedrībā zināmiem cilvēkiem – Latvijas un citu valstu amatpersonām, sportistiem, mūziķiem, māksliniekiem, starptautisku organizāciju vadītājiem un citiem – bieži minēts tikai uzvārds, uzskatot, ka šis cilvēks ir zināms un identificējams tikai pēc uzvārda, piemēram,

***Laksa** no **Štrama** nekad neesot saņēmis mājienu par kukuļu nepieciešamību* (TVNET 17.02.2008.);

***Segliņš** sola jaunas policijas ēkas Krāslavā, Daugavpilī un Ventspilī* (Apollo 17.02.2008.);

*Iespējams, **Kaļūznijam** ir biznesa intereses Latvijā* (Delfi 13.02.2008.).

Jau bez iepriekšējām zināšanām pirmajā piemērā lasītājam ir skaidrs, ka Laksa un Štrams ir saistīti ar kukuļdošanas skandālu, jo pašā virsrakstā jau minēts vārds *kukulis*. Sīkāku informāciju iespējams gūt, lasot visu rakstu.

Otrajā piemērā cilvēkam, kurš pārāk neiedziļinās politikā, ir skaidrs, ka Segliņš ir politiķis, visdrīzāk ministrs. Bet tieši kādas jomas ministrs, tas varētu arī nebūt zināms valdības biežo maiņu dēļ.

Savukārt trešajā piemērā no virsraksta ir lasītājam varētu būt zināms, ka Viktors Kaļūznis ir bijušais Krievijas vēstnieks Latvijā, ja arī ne, tad tas uzzināms rakstā. Šāda informācijas kompresija lietota valodas līdzekļu ekonomijas dēļ, arī tādēļ, ka raksta autors paļaujas uz lasītāja iepriekšējām zināšanām konkrētajā jomā.

3. 3. 5. Šāda informācijas kompresija un sabiedrības kopējā zināšanu fonda izmantojums var izpausties arī pretēji – virsrakstā nosaucot vienīgi amatu, jo persona, kas šo amatu ieņem, visiem ir zināma pēc vārda un uzvārda, turklāt bieži ziņās aprakstītā informācija nav privāta, tā izriet no amatpersonas darba pienākumiem (Kalnača 2007, lu.lv/filol/valoda), vai arī personas vārdu nemaz nav svarīgi zināt, galvenais ir amats (vai bijušais amats), piemēram,

Zviedrijas aizsardzības ministrs: Dalība NATO ilgtermiņā ir dabiska (TVNET 17.02.2008.);

Bijušais Lietuvas pretizlūkošanas dienesta vadītājs strādā par taksometra šoferi (Apollo 13.02.2008.);

Rīgas mērs pagaidām neplāno atbrīvot no amata Burovu (Delfi 18.03.2008.).

Pirmajā un otrajā piemērā, kur virsrakstos izmantots tikai amata nosaukums, skaidrojams arī ar to, ka amats šajā gadījumā ir svarīgāks nekā pats uzvārds. Iespējams Zviedrijas aizsardzības ministrs un bijušais Lietuvas pretizlūkošanas dienesta vadītājs vairumam lasītāju nav zināms, bet profesija ir dzirdēta vai zināma. Rakstā arī uzzinām, ka Zviedrijas aizsardzības ministrs ir Stēns Tolgforss, bet bijušais Lietuvas pretizlūkošanas dienesta vadītājs ir Vītauts Damulis.

Tā kā trešajā piemērā minēta Latvijas amatpersona, proti, Rīgas mērs, lasītājam ir skaidrs, ka tiks runāts par Jāni Birku. Tas aktuāli ir tikai šobrīd, pēc laika, iespējams, tā vairs nebūs, bet ziņu portālu uzdevums ir informēt lasītājus par nesenākajiem notikumiem.

3. 3. 6. Vienlīdzīgu teikuma locekļu lietojums. Tie ir viena nosaukuma teikuma locekļi, kas saistīti sakārtojumā (VPSV 2007, 448), piemēram,

Labklājības, ekonomikas un satiksmes ministrs pārrunās pensiju piegādes jautājumus (TVNET 20.04.02009.);

Šonedēļ VSB piedāvā hokeju, futbolu, basketbolu un moto GP (TVNET 14.04.2009.);

Mercedes, Ferrari, Sennas filma, F1 kredītkarte (Delfi 01.05.2009.)

Turpmāk LP, LAU un LGS padomēs būs tikai trīs locekļi (Delfi 30.04.2009.).

Pirmajā piemērā vienlīdzīgi teikuma locekļi ir ministru nosaukumi un katrs pārstāv savu ministriju. Šajā piemērā vienlīdzīgu teikuma locekļu lietojuma iemesls ir pārrunas, kas attiecas tieši uz šo ministru pienākumiem.

Otrajā piemērā vienlīdzīgie teikuma locekļi ir četru sporta veidu nosaukumu. Rakstā doti atšifrējumi: VSB – sporta kanāls „Viasat Sport Baltic”, bet moto GP ir saīsinājums no vārdu savienojuma motociklu Grand Prix.

Trešo virsrakstu veido četru vienlīdzīgu teikuma locekļu kopa. Šiem vienlīdzīgajiem teikuma locekļiem nav nekā kopīga – tie nav tekstā saistīti, tie ir tikai uzskaitīti vārdi. No raksta uzzināms, ka „Mercedes” aiziešana no F1 neietaupītu naudu "Daimler" kompānijai. „Ferrari” kompānija ir vieni no retajiem, kas strādā ar pieklājīgu peļņu. Tiks uzņemta dokumentāla filma par Airtonu Sennu. Barselonā prezentēs Formula 1 kredītkarti” (Delfi 01.05.2009.).

Ceturajā virsraksta uztveramību apgrūtina daudzās abreviatūras, kas lietotas kā vienlīdzīgi teikuma locekļi. Rakstā dots abreviatūru atšifrējums:

LP – VAS Latvijas Pasts

LAU – VAS Latvijas Autoceļu uzturētājs

LGS – VAS Latvijas Gaisa satiksme

3. 3. 7. Virsrakstos bieži valodas kompresija izpaužas, kad ar kādu valsti vai sporta komandu personificēta konkrēta iestāde vai komanda. Šāda kompresija ļauj veidot īsākus un kodolīgākus virsrakstus.

Latvijas Radio nolēmis pārdot klavieres un izsolīt divas automašīnas (TVNET 01.05.2009.);

Krievija sagrauj Austriju (Delfi 12.04.2009.);

Irāna pārmet **Nīderlandei** sazvērestības organizēšanu (Delfi 12.04.2009.).

Pirmajā piemērā Latvijas Radio pats neko pārdot un izsolīt nevar. Ar visas iestādes nosaukumu šajā gadījumā domāta Latvijas Radio vadība.

Otrais ir sporta slejas virsraksts. Ar Krieviju domāta Krievijas hokeja izlase, bet ar Austriju – Austrijas hokeja izlase.

Pēc trešā piemēra izlasīšanas nav saprotams, ar ko domāta Irāna un ar ko Nīderlande. Tikai izlasot rakstu, kļūst saprotams, ka ar valsts nosaukumiem domāta Irānas Revolucionārā gvarde un Nīderlandes parlaments.

3. 4. Virsraksti pēc izteicēja vai galvenā locekļa morfoloģiskā tipa

Šajā apakšnodaļā aplūkoti virsraksti pēc izteicēja vai galvenā locekļa morfoloģiskā tipa. Virsraksti kā teikumi var būt verbāli, nomināli vai adverbāli un tos nosaka pēc izteicēja vai galvenā locekļa vārdšķiras.

3. 4. 1. Verbāli virsraksti

Virsraksti ļoti bieži ir verbāli. Šo virsrakstu tipu var veidot darbības vārda finītās formas, saitiņa un nenoteiksmi vai tikai nenoteiksme. Izteicējs vai galvenais loceklis var būt veidots ar vienkāršo vai salikto laika formu.

3. 4. 1. 1. Vienkāršās laika formas ir darbības vārda sintētiskas formas, kurām laika nozīmes parasti ietvertas tagadnes, pagātnes vai nākotnes celmos un kas izsaka darbību tagadnē, pagātnē vai nākotnē (VPSV 2007, 444). Virsrakstus, kuros izmantotas vienkāršās pagātnes formas, neizdevās atrast.

3. 4. 1. 1. 1. Vienkāršā tagadne ir darbības vārda laika forma, kas izsaka darbību, kura notiek vienlaicīgi ar runas momentu (VPSV 2007, 445), piemēram,

Saeima konceptuāli atbalsta Lisabonas līguma ratificēšanu (TVNET 05.05.2008.);

ASV sola atbalstu mūsu karavīru ekipējuma un apmācību nodrošināšanā (Apollo 05.05.2008.);

Atkāpjas Lietuvas Seima Nacionālās drošības un aizsardzības komitejas vadītājs (Delfi 31.01.2008.).

Vienkāršo tagadni lieto arī stāstot par pagātnes notikumiem, tad tā ir vēstījuma tagadne (Paegle 2003, 101). Tas redzams trešajā piemērā. Atkāpties no amata var tikai vienā mirklī. Tā ir pārejoša darbība. Kaut tas jau ir noticis, ziņas virsraksts izmanto tagadni. Tas lasītājam rada ilūziju, ka ziņa ir jauna un ka uzmanīgi tiek sekots līdz notikumiem kaimiņvalstu politikā. Pirmais un otrais piemērs lietots tagadnes pamatnozīmē. Arī šajā brīdī Saeima atbalsta līguma ratificēšanu un ASV sola atbalstu.

3. 4. 1. 1. 2. Vienkāršā nākotne ir darbības vārda laika forma, kas izsaka darbību, kura notiks pēc runas momenta (VPSV 2007, 444), piemēram,

Nākamnedēļ bieži līs, tomēr saglabāsies silts laiks (TVNET 05.04.2008.);

Tiesāsies par Rīgas kinostudijas filmām (Apollo 17.02.2008.);

No Rīgas domes nepiedzīs kompensāciju par bijušā kino „Palladium” ēku (Delfi 05.04.2008.).

Pirmajā piemērā izteikts minējums apgalvojuma formā, jo laika apstākļi ir tā dabas sfēra, kura var mainīties neatkarīgi no cilvēka vērojumiem un mērījumiem. Otrajā un trešajā piemērā darbība jau ir izlemta, bet vēl nav īstenojusies, tādēļ arī lietota nākotnes formā. Tieši šāds nākotnes lietojums ir visbiežāk sastopamais ziņu virsrakstos.

3. 4. 1. 2. Saliktās laika formas

Virsrakstos izdevās atrast tikai vienu piemēru, kurā būtu lietota saliktā laika forma – saliktā tagadne. Saliktā laika forma ir darbības vārda analītiskas formas, ko latviešu valodā veido palīgdarbības vārds būt tagadnē, pagātne vai nākotnē kopā ar lokāmo darāmās kārtas pagātnes divdabi un kas izsaka iepriekš notikušas darbības rezultativitāti (VPSV 2007, 336).

Prokurors ir zinājis par Digitālā Latvijas radio un televīzijas centra likvidāciju (TVNET 31.01.2008.)

Darbība izsaka iepriekš notikušas darbības rezultativitāti tagadnē (VPSV 2007, 337).

3. 4. 2. Nomināli virsraksti

Bieži virsraksti veidoti kā nomināli teikumi. Nomināls teikums ir tāds teikums, kurā ir nomināls izteicējs vai galvenais loceklis (VPSV 2007, 257), piemēram,

Birks: Dienvidu tilta izbūves problēmas ir projektētāju vaina (TVNET 31.01.2008.);

Kalvītis: man bija balsis, lai kļūtu par Valsts prezidentu (Apollo 18.03.2008.);

Kalvītis: Šlesers ir enerģiju izstarojoša, staigājoša atombumba (Delfi 18.03.2008.).

Šo virsrakstu tipu var veidot saitiņa un lietvārds vai īpašības vārds, vai skaitļa vārds, vai vietniekvārds, vai lokāmais divdabis. Kā redzams piemēros, tad virsrakstos gandrīz vienmēr izmantots tikai lietvārds. Pirmajā un trešajā piemērā lietota vienkāršās tagadnes forma, bet otrajā piemērā – vienkāršās pagātnes forma.

3. 4. 3. Adverbiāli virsraksti

Reizēm virsraksti veidoti kā adverbiāli teikumi. Adverbiāls teikums ir teikums, kurā ir adverbiāls izteicējs vai galvenais loceklis (VPSV 2007, 17).

Gerhards: Šlesera piedāvātajā „Lattelecom” privatizācijas variantā ir daudz jautājumu (Apollo 08.03.2008.);

Riekstiņš: ir pārāgri runāt par „atkusni” Latvijas un Krievijas attiecībās (Delfi 08.02.2008.).

Adverbiālu teikuma izteicēju veido saitiņa un adverbs jeb apstākļa vārds.

3. 5. Abreviatūru lietojums virsrakstos

Abreviatūra jeb saīsinājumu saliktenis ir saliktenis, ko darina no vārdu savienojuma un salikteņa sastāvdaļu sākumburtiem vai sākumdaļām. (VPSV 2007, 333).

„Abreviatūras jeb saīsinājumu salikteņi pēc savas būtības ir valodas ekonomijas līdzeklis. Tās parasti izmanto, lai ērtāk varētu apzīmēt saliktus nosaukumus, kas bieži vien ir gari un lietošanai neērti” (Smiltnece 2007, 242-243). Pēdējā laikā abreviatūras latviešu valodā lieto arvien biežāk. Tās ir ienākušas valodā galvenokārt pēc 2. Pasaules kara. Abreviatūru ir aizguvumi vai burtiski tulkojumi no kādas starptautiski nozīmīgas valodas. Tāpēc arī latviešu valodā abreviatūru darināšanā ir daudz līdzības ar šīm valodām, īpaši ar krievu un angļu valodu. (Freimane 1993, 164).

Abreviatūras atspoguļo sabiedrības novitātes – ar tām apzīmē jaunas reālijas gan politiskajā, gan ekonomiskajā jomā – politiskas un ekonomiskas organizācijas, uzņēmumus, iestādes, dažādas sabiedriskas parādības u. tml. Ar abreviatūrām izpaužas informācijas kompresija, tā ir iespēja ekonomēt rakstam atvēlēto telpu, izvairoties no saliktiem nosaukumiem, kas dažkārt var būt gari, sarežģīti un aizņemt daudz vietas. Abreviatūras parasti noformē ar lielajiem burtiem, kas varētu kalpot arī kā potenciālo lasītāju uzmanības piesaistīšanas veids. Tā kā virsraksts sniedz pirmo informāciju par raksta saturu, būtiski ir, lai tajā lietotās abreviatūras lasītājam būtu pazīstamas un saprotamas.

Izšķir trīs saīsinājumu veidus – iniciālsalikteņi, zilbju salikteņi un strupinājumsalikteņi (VPSV 2007, 333). Zilbju salikteņus virsrakstos atrast neizdevās.

3. 5. 1. Iniciālsalikteņi

Tie ir īsinājumi (saīsinājuma salikteņi), ko veido no vārdkopas vārdu vai saliktenī apkopoto vārdu sākumburtiem. Iniciālsalikteņus, ko izrunā burtu pa burtam mēdz saukt par burtu salikteni, bet ko izrunā kā vārdu – par skaņu salikteni (VPSV 2007, 157).

3. 5. 1. 1. G. Smiltnece norāda, ka abreviatūras ir kā spogulis aktuāliem notikumiem. To popularitāte un līdz ar to saprotamība var būt saistīta ar dažādiem aktuāliem notikumiem apzīmējamā objekta sakarā, piemēram,

Rīgā varēs aplūkot NATO Zemūdens izpētes centra kuģi "Alliance" (TVNET 17.02.2008.);

NATO – EN: *North Atlantic Treaty Organisation*; Ziemeļatlantijas līguma organizācija (skaņu saliktenis)

ASV nošauj divus policistus un trīs mērijas darbiniekus (Apollo 08.02.2008.);

ASV – Amerikas Savienotās Valstis

Godmanis: PVN pārtikai pagaidām netiks samazināts (Delfi 13.02.2008.).

PVN – pievienotās vērtības nodoklis

Šīs abreviatūras lasītājam ir saprotamas, jo lietotas medijos ļoti bieži. Pirmajā piemērā NATO (skaņu saliktenis) ir starptautiskas organizācijas nosaukums, tā īpaši populāra kļuva ap 2004. gada 29. martu, kad Latvija tika uzņemta šajā Ziemeļatlantijas līguma organizācijā. Otrajā piemērā ir skaidrs, ka ASV ir Amerikas Savienotās Valstis. Trešajā piemērā PVN ir pievienotās vērtības nodoklis, kas vairumam preču Latvijā ir 18%.

3. 5. 1. 2. Nereti īsuma un ērtības dēļ virsrakstos tiek lietoti mazpazīstami vai lielākajai daļai lasītāju pavisam nepazīstamas iniciāļu abreviatūras, piemēram,

LAF oficiāli iekļauj driftu sacensību kalendārā (Apollo 05.04.2008.);

LAF – Latvijas Automobiļu Federācija

Maizītis: KPL savu mērķi nav sasniedzis (Delfi 13.02.2008.);

KPL – Kriminālprocesa likums

SVA: saslimstība ar gripu nepieaug (Delfi 13.02.2008.);

SVA – Sabiedrības Veselības aģentūra

Šādi virsraksti iespējami tad, ja bez abreviatūras ir vēl kāda pietiekami svarīga informācija, kas norāda uz lasītājiem pazīstamu ekstralingvistisko kontekstu. Pirmajā piemērā vārds *drifts* rada asociācijas ar automašīnām; otrajā piemērā zināms, ka Maizītis ir ģenerālprokurors, bet arī tas neko lasītājam nepaskaidro; bet trešajā – galvenais apspriešanas objekts ir gripa, tādēļ iespējams izdarīt secinājumu, ka piebildē domāta Sabiedrības Veselības aģentūra. Kaut gan tie ir tikai lasītāja minējumi. Var gadīties, ka pašā rakstā nav doti abreviatūru atšifrējumi (pirmais piemērs), tad tie jāmeklē pašam lasītājam, lai izprastu teksta jēgu.

3. 5. 1. 3. Parasti virsrakstos tiek lietota viena abreviatūra, un ar to apzīmēts raksta galvenais aprakstāmais. Bet virsrakstos ir sastopami arī abreviatūru blīvējumi. Tas skaidrojams ar to, ka raksta autors gribējis virsrakstā ievietot vairākus svarīgus raksta subjektus vai objektus, piemēram,

ES audits atklāj EP deputātiem piešķirto līdzekļu ļaunprātīgu izmantošanu (TVNET 18.03.2008.);

ES – Eiropas Savienība

EP – Eiropas Padome

Godmanis: TP un ZZS strīdu par reformu var atrisināt (Delfi 13.02.2008.);

TP – Tautas partija

ZZS – Zaļo un Zemnieku savienība

ULEB kausa MVP — Rūdijs Fernandess (Apollo 14.04.2008.).

ULEB – Eiropas Basketbola līgu savienība

MVP – Vērtīgākā spēlētāja balva

Ja abreviatūras ir mazpazīstamas, tad šādi blīvējumi ievērojami apgrūtina teksta uztveri. Pirmajā un otrajā piemērā lietotās abreviatūras ir saprotamas, bet trešajā piemērā pat pašā tekstā nav dots atšifrējums ne vienai, ne otrai abreviatūrai. G. Smiltnece uzskata, ka arī vizuāli šādi virsraksti izskatās dīvaini un atgādina formulas ar lasītājiem nesaprotamiem simbolu savirkņajumiem, un valodas ekonomijas princips te ir guvis pārsvaru pār valodas saprotamības principu.

3. 5. 1. 4. Kā morfoloģiskas vienības abreviatūras ir nelokāmi lietvārdi, un teikumā tām ir noteikta locījuma nozīme un sintaktiskās funkcijas, kas izriet no kopsakara ar citiem vārdiem (Smiltnece 2007, 244).

ANO tiesa attaisno bijušo Kosovas premjerministru Ramušu Haradinaju (TVNET 05.04.2008.);

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija (skaņu saliktenis)

Par jaunās Ignalinas AES būvi interesējas ne viena vien banka (Apollo 17.02.2008.);

AES – atomelektrostacija (skaņu saliktenis)

JL vēlas „stūra mājas” pagrabos ierīkot muzeju genocīda upuru piemiņai (Delfi 17.02.2008.)

JL – Jaunais laiks (burtu saliktenis)

3. 5. 1. 5. Lai saprastu domu, ko pauž virsraksts, tajā lietotajām abreviatūrām jābūt nepārprotamām – jāsaskaņo gramatiskā nozīme ar sintaktiskajām funkcijām. Tā kā abreviatūrai nav galotnes, dažviet nav skaidrs, kāda locījuma nozīmē tā lietota, tādēļ virsrakstā pausto informāciju var saprast dažādi, piemēram,

VID 33 amatpersonām neatzīst 4,4 miljonu latu uzkrājumu (TVNET 05.04.2008.).

VID – Valsts ieņēmumu dienests (skaņu saliktenis)

ASV nošauj divus policistus un trīs mērijas darbiniekus (Apollo 08.02.2008.);

EK iesaka pārskatīt ES pārtikas marķēšanas noteikumus (Delfi 31.01.2008.).

Pirmajā piemērā VID lietots nominatīvā, bet iespējams to saprast arī kā piederības ģenitīvu. Tādā gadījumā VID vairs nav darbības veicējs (tas, kas neatzīst), bet kļūst par to, pret ko darbība vērsta (VID amatpersonas);

Otrajā piemērā ASV ir lokatīvā, bet tikpat to varētu lietot arī nominatīvā, vienīgi abreviatūras semantika to neļauj, jo valsts pati nošaut nevienu nevar, to var izdarīt tikai valstī.

Trešā piemēra lietots lokatīvs – Eiropas Savienībai iesaka pārskatīt marķēšanas noteikumus, bet iespējams saprast arī piederības ģenitīvā. Tādā gadījumā virsrakstā vairs nav darbības adresāta. Virsrakstu var arī saprast šādi: Eiropas Komisija iesaka pārskatīt Eiropas Savienības pārtikas marķēšanas noteikumus.

Šādos gadījumos abreviatūras gramatiskā nozīme un sintaktiskās funkcijas parasti atklājas raksta saturā.

3. 5. 2. Strupinājumsalikteņi

Tie darināti no saliktā nosaukumā ietilpstošo vārdu sākuma daļām (VPSV 2007, 377-388).

„Latvenergo” darbinieki glābj avārijā cietušu autovadītāju (TVNET 10.04.2008.);

Atkal nepieņem lēmumu par „Lattelecom” uzņēmuma valdes priekšsēdētāju un izpilddirektoru (Delfi 25.04.2008.).

Šāda tipa abreviatūras virsrakstos izmantotas ļoti reti. Kā redzams abos piemēros, tad šos saīsinājumu salikteņus lieto uzņēmumu nosaukumos.

3. 6. Virsrakstu izveides loģiskums

Ir virsraksti, kuri ir saprotami, loģiski izveidoti un lasītājam viegli uztverami un izprotami, bet ir tādi virsraksti, kas lasītāja uztverei rada grūtības. Šajā apakšnodaļā ir apskatīti neloģiski virsraksti vai tādi, kuros kaut kas (garums, nepareiza vārdu kārtā) apgrūtina uztveramību.

3. 6. 1. Loģikas trūkums

Eiropa risina sabiedrības novecošanas jautājumu, bet lejupslīde dara savu (TVNET 01.05.2009.)

Mācību gada sākumā 2598 bērni nav gājuši nevienā skolā (Apollo 14.04.2009.)

Dažās jomās uz citu rēķina izdevumu samazinājums būs mazāks (Apollo 01.05.2009.)

Pakistānas armija atbrīvo no talibiem svarīgu pilsētu (Delfi 29.04.2009.)

Izlasot pirmo virsrakstu, nekļūst skaidrs, kāds sakars sabiedrības novecošanas jautājumam ar lejupslīdi teikuma otrajā daļā. Pēc raksta izlasīšanas, saprotams, ka sabiedrība Eiropā noveco, jo dzimstība Eiropas Savienības valstīs ir maza, to varētu uzlabot, bet ekonomiskās lejupslīdes dēļ šobrīd nekādi dzimstības uzlabošanas pasākumi netiek un nevar tikt veikti. Tomēr virsraksts ir pārāk nekonkrēts.

Izlasot otro virsrakstu, rodas jautājums cik skolās tad bērns varētu iet? Labāk būtu virsrakstu veidot bez vietniekvārda *nevienā*. Tādā gadījumā virsraksts nebūtu ar tik dramatisku pieskaņu, bet tas būtu nepārprotams.

Trešais virsraksts uzreiz pēc izlasīšanas nav saprotams, jo uzrakstīts pārāk sarežģīti, bet doma kļūst skaidra tikai rūpīgi tajā iedziļinoties: dažās jomās izdevumu samazinājums būs mazāks, jo citās, savukārt, izdevumus samazinās vairāk.

Pēc ceturrtā virsraksta izlasīšanas nekļūst skaidrs, kam īsti pilsēta ir svarīga – Pakistānas armijai vai talibiem. Rakstā teikts: „Pakistānas militārpersonas trešdien paziņoja, ka tām izdevies pārņemt kontroli pār svarīgu Dagaras pilsētu Buneras pierobežas reģionā valsts ziemeļrietumos, ko iepriekš ieņēmuši talibi.” Tātad, pilsēta ir svarīga Pakistānas armijai.

Visi trīs minētie piemēri ir izveidoti pārāk sarežģīti, tādēļ neloģiski. Iespējams, raksta autoriem doma bijusi precīza, tikai tā nav atbilstoši un precīzi izveidota virsrakstā. Pats raksts atklāj īsto domu, bet no virsraksta vien tā nav saprotama.

3. 6. 2. Gari sarežģīti teikumi

IZM: 280 pamatskolām nekavējoties jādomā par savu nākotni pēc „nauda seko skolēnam” ieviešanas (TVNET 20.04.2009.)

Caur internetbanku par valsts pakalpojumiem turpmāk, iespējams, varēs norēķināties vienkāršāk (Delfi 12.04.2009.)

Aicina reaģēt uz problēmām ar tūristu bagāžas pārvadāšanu Rīgas sabiedriskajā transportā (Delfi 20.04.2009.)

Pirmajā virsrakstā pēdējās lietots izteikums, kas sarežģī uztveramību. Teikumā trūkst paskaidrojuma, kas tas ir: „nauda seko skolēnam”, vai tas ir projekts, vai kaut kas cits. Rakstā dots apzīmējums finansēšanas modelis „Nauda seko skolām”, bet rindkopu tālāk princips „Nauda seko skolām”. Viena konkrēta apzīmējuma šim jēdzienam nav.

Otrais virsraksts izveidots ļoti sarežģīts un nepareizs, un grūti uztvert tā jēgu. Virsrakstā lietots iespraudums *iespējams*, tas apgrūtina virsraksta saprotamību. Izteiciens *caur internetbanku* ir valodas kļūda un tā vietā vajadzētu lietot *ar internetbankas starpniecību*. Virsrakstā autors vēlas paziņot, ka *Ar internetbankas starpniecību norēķināties kļūs vienkāršāk*.

Trešais virsraksts būtu labāk saprotams, ja to veidotu ar palīgteikumu: *Aicina reaģēt uz problēmām, kas saistītas ar tūristu bagāžas pārvadāšanu Rīgas sabiedriskajā transportā*. Tas gan kļūtu nedaudz garāks, bet būtu daudz vieglā saprast, ko autors vēlas pavēstīt ar šo virsrakstu.

3. 6. 3. Vispārīgi virsraksti

Simtiem cilvēku Lieldienu pasākumos Vecrīgā un Brīvdabas muzejā (Apollo 12.04.2009.)

Vairums iedzīvotāju satraucas par ūdens kvalitāti (Delfi 12.04.2009.)

ASV plosās tornado un ugunsgrēki (Delfi 12.04.2009.)

Visi trīs piemēri ir ļoti vispārīgi, tajos neko konkrētu nepavēsta. Paziņots tikai vispārīgs fakts. Pēc virsraksta izlasīšanas rodas jautājumi: kāpēc? kas? kādi? Atbildes uz šiem jautājumiem dod pats raksts, bet virsraksti nekādas ziņas nedod.

3. 6. 4. Virsraksti ar nepareizu vārdu kārtu

*Saeimas prezidijs lems par tautas rosināto grozījumu **Satversmē virzību** (TVNET 05.05.2008.)*

Vajadzētu: *Saeimas prezidijs lems par tautas rosināto grozījumu virzību Satversmē*. Virsraksts ir neloģisks un grūti saprotams nepiemērotās vārdu secības dēļ. Lietvārda ģenitīvam vienmēr jābūt apzīmējamā vārda priekšā. No tā savukārt izriet noteikums, ka ģenitīvs rakstāms

frāzes vai teikuma beigās (Skujiņa 1999, 104). Latviešu valodā piederības nozīmē vērojams ģenitīva un lokatīva locījumu paralēls lietojums. A. Kalnača raksta, ka šāda sinonīmija nebūtu atbalstāma un veicināma, jo lokatīvs, lietots tam neraksturīgā funkcijā, var apgrūtināt teksta satura uztveri (Kalnača 2007, 74).

„Bankas Baltija” lietā samazina Freimanim sodu (Delfi 01.05.2009.)

Vajadzētu: *„Bankas Baltija” lietā samazina sodu Freimanim*. Papildinātājs parasti nostājas aiz papildināmā vārda, kas šajā gadījumā ir izteicējs (MLLVG II 1962, 459) Pārveidojot virsrakstu, tas kļūst labskanīgāks un dotajā piemērā tas būtu piemērotāk.

4. VIRSRAKSTI NO VALODAS KULTŪRAS VIEDOKĻA

Valodas kultūra ir valodniecības apakšnozare, kurā pēta valodu kā kultūrvērtību, valodas lietojumu noteiktā valodas attīstības posmā, izzina valodas sistēmas attīstības likumības un tendences un uz to pamata izstrādā ieteikumus (paraugus) valodas optimālam lietojumam, sekmējot izteiksmes skaidrību un bagātināšanos un valodas ilgtspējīgu attīstību (Vpv 2007, 419).

A. Kalnača uzskata, ka „publicistika – gan iespiestā, gan interneta veidolā – ir visdemokrātiskākais normētais valodas paveids, kas domāts ikvienam sabiedrības loceklim visdažādākā satura aktuālās informācijas uzziņai. Tāpēc publicistikā kopumā dominē literārā valoda, un valodas līdzekļu oriģinalitātes un neparastuma ir mazāk nekā daiļliteratūrā, jo tas var apgrūtināt informācijas uztveri un saprotamību. Taču publicistikā visātrāk un arī viskonsekventāk parādās dažādu valodas sistēmas elementu pārmaiņas, kas bieži kombinējas ar noteiktas stilistiskas papildinformācijas veidošanos” (Kalnača 2009, 60). Šajā nodaļā tiks analizēti virsraksti ar dažādām neprecizitātēm, kas neatbilst latviešu literārajai normai.

Valodas līmenis atšķiras dažādās slejās, piemēram, ziņu rakstos valoda ir tīrāka un precīzāka, jo paredzēta plašākam lasītāju lokam nekā sporta, auto ziņas vai tehnoloģiju jaunumi.

4. 1. Virsraksti ar elipsi

Elipse ir „nemotivēts kāda strukturāli nozīmīga teikuma komponenta izlaidums, valodas kļūda” (VPSV 2007, 104).

Meksikā aizliegta pusdienošana restorānos; no „cūku gripas” miruši 160 (TVNET 01.05.2009.);

Līdz embargo atcelšanai ar Kubu vēl esot tāls ceļš ejams (TVNET 20.04.2009.);

Dr. O. Torsunovs Rīgā ar semināru “Savstarpējās attiecības” (TVNET 23.04.2009.);

Pirms 10 gadiem — pirmais globālais datorvīruss (Apollo 01.05.2009.).

Pēc pirmā virsraksta izlasīšanas, nav saprotams, kas ir tie 160 mirušie, vai tie ir meksikāņi, cilvēki, tūristi, mājlopi, dzīvnieki. Visdrīzāk, ka domāti cilvēki, bet pilnīgi droši apgalvot to nevar.

Otrajā virsrakstā nav minēts, kam ir ejams tāls ceļš: mums, latviešiem, amerikāņiem vai ASV. Zinot esošo situāciju pasaulē, var noprast, ka domāta ir ASV, bet, ja zināšanu par jaunumiem pasaules politikā nav, tad nevar arī izsecināt, kam līdz embargo atcelšanai vēl tāls ceļš ejams.

Trešajā virsrakstā nav skaidrs, ko Dr. O. Torsunovs plāno darīt seminārā. Iespējams, viņš uzstāsies, būs vai ieradīsies, bet viennozīmīgi konstatēt to nevar.

Ceturtajā piemērā domuzīmes vietā izlaistais vārds nav saprotams. Izlaiduma vietā iespējami dažādi vārdi un vārdu savienojumi, piemēram, *parādījās, bija, mūs pārsteidza, tika izgudrots* u. tml.

4. 2. Nepareizs lietvārda locījums aiz skaitļa vārdiem

„Literārās valodas norma nosaka, ka aiz pamata numerāliem desmits, simts, miljons, tūkstotis, miljards un nelokamajiem numerāļiem substantīvi daudzskaitļa nominatīva nozīmē lietojami daudzskaitļa ģenitīvā” (Paegle 2003, 70).

18 tūkstoši bērni rindā uz bērnudārziem (TVNET 01.05.2009.)

Vajadzētu: *18 tūkstoši bērnu rindā uz bērnudārziem.*

Nemieru laikā Karāči nogalināti vismaz 20 cilvēki (TVNET 01.05.2009.)

Vajadzētu: *Nemieru laikā Karāči nogalināti vismaz 20 cilvēku.*

Pašvaldībām bezmaksas interneta izmantošanai piešķirs 403 790 latus (Apollo 14.04.2009.)

Vajadzētu: *Pašvaldībām bezmaksas interneta izmantošanai piešķirs 403 790 latu.*

Starpetniskajās sadursmēs Karāči nogalināti vismaz 20 cilvēki (Delfi 30.04.2009.)

Vajadzētu: *Starpetniskajās sadursmēs Karāči nogalināti vismaz 20 cilvēku.*

Piemēros aiz skaitļa vārdiem būtu jālieto ģenitīva forma. Visos trīs apskatāmajos interneta ziņu portālos šāds nepareizs ģenitīva lietojums aiz skaitļa vārdiem ir ļoti bieža parādība. Dz. Paegle raksta: „Valodnieciskajā literatūrā ir norādes, ka substantīvi aiz nelokāmajiem numerāļiem un tādiem kā simts, tūkstotis tiecas funkcionēt tāpat kā aiz citiem lokāmajiem numerāļiem, t.i., nominatīvā to lietojums kļūst adjektīvisks.” Šādas iezīmes spēcīgi izpaužas brīvā sarunvalodā, kas ir arī pamatā šo virsrakstu neprecizitātei. Šīs neprecizitātes liecina, ka nelokāmo numerāļu lietojuma tradīcijas pārveidojas (Paegle 2003, 70). A. Kalnača uzskata, ka „tieši publicistikas tekstos visplašāk vērojama gramatisko formu sinonīmija. (..) No valodas kultūras viedokļa dažādi vērtēta lietvārda un ģenitīva konkurence (..) blakus desmitnieku, simtnieku vai tūkstošnieku skaitļa vārdiem” (Kalnača 2009, 60-61).

4. 3. Specifisku svešvārdu lietojums

Obama atvieglo Kubas embargo (TVNET 14.04.2009.);

Parlaments iesaka selektīvi pārskatīt sankcijas pret Baltkrieviju (TVNET 20.04.2009.);

Pakistānas prezidents ievieš šariata likumus Svatas ielejā (Delfi 14.04.2009.).

Pirmajā piemērā lasītājam, bez īpašām zināšanā politiskajos terminos grūtības var sagādāt svešvārds *embargo*. Izlasot arī visu tekstu skaidrāks nekļūst nekas. Rakstā paskaidrots: „(..) embargo, kas ir visnežēlīgākā no visām darbībām”. No svešvārdu vārdnīcas uzzināms, ka embargo ir „aizliegums no kādas valsts izvest vai tajā ievest noteiktas preces, dārgmetālus, valūtu, ieročus u. tml. Parasti embargo nosaka valsts vara, taču to var noteikt arī globāla starptautiska organizācija” (PLSV 2004, 136).

Otrajā piemērā raksta autors ir mēģinājis ļoti smalki un sarežģīti izskaidrot situāciju, bet iespējams, ka sanācis pretējais – virsraksts ir pārāk sarežģīts un nesaprotams. Svešvārds *selektīvs* nozīmē „tāds, kas pēc noteiktas likumības vai kritērija iedarbojas tikai uz daļu no kāda objektu klāsta” (SV 2007, 709), savukārt *sankcija* starptautiskajās tiesībās nozīmē „ekonomisks, finansiāls, militārs līdzeklis, ar ko cenšas ietekmēt valsti, kas pārkāpj starptautiskos līgumus, tiesību normas; arī līdzīgi ietekmēšanas pasākumi, ko viena valsts lieto pret citu” (SV 2007, 703). To iespējams pateikt arī saprotamāk: *Parlaments iesaka pārskatīt daļu piespiedu pasākumus pret Baltkrieviju*.

Trešajā piemērā grūtības sagādā vārds *šariats*. Rakstā vārds ir lietots, bet nav paskaidrots, izsecināms ir tas, ka tam ir kāda saistība ar Pakistānas tiesu sistēmu. Arī svešvārdu vārdnīcā izskaidrojums nav dots.

4. 4. Literārā un neliterārā sarunvaloda

Lauku labumu tirdziņi spēs „izvilkt” zemniekus (TVNET 12.04.2009.)

Virsrakstā vārds *izvilkt* nav lietots pamatnozīmē, bet gan sarunvalodas nozīmē, ko varētu skaidrot ar vārdu *palīdzēs*. Sarunvalodas vārds lietots apzināti – pēdējās, lai virsrakstu padarītu ietekmīgāku un ekspresīvāku. Tas piešķir teikumam dramatismu. Virsrakstu varētu pārveidot šādi: *Lauku labumu tirdziņi spēs palīdzēt zemniekiem*.

Valdība aiz slēptām durvīm spriež par pabalstu apcirpšanu (TVNET 01.05.2009.)

Sarunvalodas vārds *apcirpšana* šajā piemērā nozīmē *samazināšana*. Lietotais vārds rada papildu dramatismu, lai paspilgtinātu to, ka valsts pabalsti, visticamāk, tiks samazināti. Vārds virsrakstam piešķir negatīvu emocionālo nokrāsu, ko paspilgtina arī frāze *aiz slēptām durvīm* – kas nozīmē slepenībā, lai runātais sabiedrībai netaptu zināms.

*Sindija Meluškāne: Ar ko **tētiņalga** sliktāka par **māmiņalgu** (Apollo 01.05.2009.)*

Maternitātes pabalsts sarunvalodā tiek saukts par *māmiņalgu* vai *tētiņalgu*, atkarībā no tā, kas to saņem – māte vai tēvs. Šajā virsrakstā šie vārdi nav lietoti pēdiņās, lai norādītu, ka tie ir sarunvalodas vārdi un ka tie lietoti apzināti.

*Kalvītis: **šausmīgi negribēju iet par prezidentu** (Delfi 17.02.2009)*

Virsrakstā citēts A. Kalvīša izteiciens un tas būtu attiecināms neliterārajai sarunvalodai. Neliterārā sarunvaloda ir sarunvaloda, ko tauta lieto neformālajā mutvārdu saziņā, neievērojot literārās valodas normas nevienā no valodas līmeņiem (VPSV 2007, 251). Žargona vārdnīcā vārds *šusmīgi* dots ar nozīmi 'ļoti' (LŽV 1996, 143).

***Dižķibeles** pārvarēšanai uzņēmējiem atvēl 80,6 miljonus latu (Delfi 27.04.2009.)*

Ar virsrakstā lietoto vārdu *dižķibeles* domāta krīze. Vārds *krīze* pēdējā laikā lietots ļoti bieži, tāpēc raksta autors meklē alternatīvu. Lietotais vārds virsrakstam piešķir brīvāku un nenopietnāku raksturu.

*Krievija **sagrauj** Austriju (Delfi 12.04.2009)*

Sporta rubrikas virsrakstiem raksturīga izteiksmīga neliterāra valoda. Vārds lietots pārnēstā nozīmē, ko šajā piemērā varētu aizstāt ar vārdu *uzvar*.

*Kāzu kleita ar rekordgaru **šlepi** (Apollo 20.05.2009.)*

Vārds *šlepe* no vārda vācu valodas barbarisma *šleife*, kas nozīmē dekoratīvi sasietu lentu. Pamatā vācu valodas vārds *die Schleier* (LVSV 2006, 474). Ar vārdu domāta kāzu kleitas aizmugure, kas, līgavai ejot, velkas līdzī pa zemi. Šim vārdam nav cita, adekvāta vārda, kas apzīmētu šo apģērba daļu.

Visos piedāvātajos virsrakstos sarunvalodas vārdi lietoti, lai piešķirtu teikumam ekspresivitāti un padarītu emocionāli iespaidīgāku.

4. 5. Locījumu un vārdšķiru neatbilstība virsrakstos

*Gulbis: cilvēki gatavi atteikties no **daudz** lietām, tikai ne no telefona (Apollo 01.05.2009.)*

Vajadzētu: *Gulbis: cilvēki gatavi atteikties no daudzām lietām, tikai ne no telefona*. Šeit vērojamas divas neprecizitātes. Pirmkārt, tas veidots kā piebilde ar tiešo runu, bet tiešajai runai jā sākas ar lielo teikuma sākuma burtu nevis mazo burtu kā šajā gadījumā. Otrkārt, apstākļa vārds *daudz* lietots īpašības vārda *daudzas* vietā.

*Eglītis atkal iebildīs finansējuma samazināšanai **medicīnai** (Delfi 20.04.2009);*

Vajadzētu: *Eglītis atkal iebildīs pret finansējuma samazināšanu medicīnā*. Virsrakstu vajadzētu veidot ar prievārdu *pret*, tādā gadījumā vārds *samazināšanai* būtu jālieto nevis

vienskaitļa datīvā, bet akuzatīvā un vārds *medicīnai* nevis vienskaitļa datīvā, bet vajadzētu vienskaitļa lokatīvā.

Šogad Valka un Valga svinēs pilsētu 425. jubileju (Delfi 12.04.2009.)

Vajadzētu: *Šogad Valka un Valga svinēs pilsētas 425. jubileju*.

Pēc vienlīdzīgiem teikuma locekļiem šajā piemērā un līdzīgos gadījumos latviešu valodā jālieto vienskaitļa forma. Šāda kļūda radusies krievu valodas iespaidā (Endzelīns 1980, 41).

4. 6. Interpunkcijas neprecizitāte

Aprit pieci gadi _ kopš Latvija pievienojās ES (Delfi 01.05.2009.)

Vajadzētu: *Aprit pieci gadi, kopš Latvija pievienojās ES*. Virsraksts ir salikts pakārtots teikums, starp kura daļām nav lietota attiecīga pieturzīme.

4. 7. Kalki virsrakstos

Kalks ir vārds vai vārdu savienojums, kura morfoloģiskā vai semantiskā struktūra veidota pēc konkrēta citas valodas parauga, parasti, burtiski pārtulkojot citvalodas vārda vai teiciena sastāvdaļas (VPSV 2007, 178). I. Freimane izdala vārdu kalkus, vārda formu kalkus un konstrukciju kalkus. Vārdu kalkus dala leksiskajos, semantiskajos un derivatīvajos jeb vārddarināšanas kalkos, savukārt konstrukciju kalkus dala brīvo konstrukciju gramatiskajos kalkos un sintaktiski nebrīvo konstrukciju kalkos. Turpmāk tiks aplūkoti virsraksti dažādās kalku grupās.

4. 7. 1. Vārdu kalki

Vārdu kalki receptorvalodā ienāk 1) kā leksiskas vienības, 2) kā derivatīvas vienības un 3) kā semantiski atšķirīgas vienības. Katra apakštipa diferencētājelementi nosaka tipa svešuma pazīmi – tā var būt sveša leksēma, sveši vārddarināšanas elementi vai arī sveša nozīme. Galvenā vienība vārdu kalku izpratnē un analizē ir vārda nozīme (resp., leksiski semantisks variants) (Freimane 1993, 350).

4. 7. 1. 1. Leksiskie kalki

Leksiskie kalki ir no citas valodas pārņemtas, svešas leksēmas, kuru aizguvējvalodā nav bijis. Bieži leksiskie kalki ir viennozīmīgi vārdi. Pēc cilmes leksiskie kalki neatšķiras no citiem aizgūtiem vārdiem. Tie var tikt aizgūti no dažādām valodām dažādā veidā (Freimane 1993, 351).

Šodien notiks „frīkbaiku” izbrauciens pa Rīgas ielām (TVNET 05.05.2008);

Vajadzētu: *Šodien notiks neparasto velosipēdu izbrauciens pa Rīgas ielām*. Vārds pārņemts no angļu valodas vārdiem *freak* ‘dīvains, neparasts’ un *bike* ‘velosipēds’. Vārdam līdz šim nav izdomāts atveidojums latviešu valodā. Tā kā pasākums paredzēts jauniešiem, tad arī nosaukums *frīkbaiki* ir iespaidīgāks.

SVA strādās diennakts režīmā un monitorēs jaunā gripas vīrusa izplatību (Delfi 01.05.2009.)

Vajadzētu: *SVA strādās diennakts režīmā un vēros jaunā gripas vīrusa izplatību*. Vārds pārņemts no angļu valodas darbības vārda *to monitor* – nodarboties ar radiopārtveri; pārraudzīt; dot padomu (A-LV 2007, 658-659).

Talibi Pakistānā sagūsta desmit paramilitāro spēku karavīrus (Delfi 01.05.2009.)

No angļu valodas vārda *paramilitary* < par(a).. + militārs. Paramilitārs – tāds (par militāriem formējumiem), kas organizēts pēc bruņoto spēku parauga, bet kam ir palīgspēku loma (SV 2007, 559). Vārds nav aizstājams ar citu, jo latviešu valodā nav ekvivalenta.

Auto taranē māju (Delfi 14.04.2009.)

Vajadzētu: *Auto ietriecas mājā*. Vārds *taranēt* ņemts no krievu valodas vārda *таранить*. Tas ir militārs termins un nozīmē „ar kaujas mašīnu dot triecienu kādam objektam, lai to iznīcinātu vai bojātu” (SV 2007, 777).

Nedēļas nogalē Latvijas čempionāts snovbordā un frīstailā (TVNET 24.03.2009)

Snovbords pārņemts no angļu valodas vārda *snowbord* ‘sniega dēlis’; tas nozīmē: sporta veids – braukšana no kalna pa sniegu ar speciāliem dēļiem (SV 2207, 735). Vārds *frīstails* pārņemts no angļu valodas *free-style* ‘brīvā cīņa’ - kalnu slēpošanas paveids, kurā sacensības notiek trijās disciplīnās: mogulā, akrobātiskajā trampīnlēkšanā un slēpošanas baletā (SV 2007, 239).

4. 7. 1. 2. Semantiskie kalki

Semantiskais kalks ir pēc citas valodas parauga pārņemta vārda nozīme (Freimane 1993, 370). Jaunas nozīmes rodas arī pēc citas valodas parauga, ja no tās pārņem kādu atbilstošā vārda nozīmi. Diezgan bieži tā rodas jaunas pārnestas nozīmes (Laua 1981, 46).

[Sastādīts](#) 2008. gada desmit lielāko datoru apdraudējumu saraksts (TVNET 14.12.2007.)

Vajadzētu: [Izveidots](#) 2008. gada desmit lielāko datoru apdraudējumu saraksts. Daudzos gadījumos svešuma pazīme ir ļoti noturīga un nemainās ilgu laiku. Daļa kalku ir saglabājušies no pagājušā gadsimta divdesmitajiem gadiem, kurus apskatījis jau Endzelīns. Vārds *sastādīt* LVV ar nozīmi, kāda lietota piemērā, nav dots (LVV 1987, 712). *Sastādīt* ar nozīmi ‘veidot, izstrādāt,

uzrakstīt' pārņemts no krievu valodas *составумь* un vācu valodas *aufstellen, zusammenstellen* (Freimane 1993, 382).

Brigmanis: TP dēļ valdības dienas ir skaitītas (Delfi 10.02.2009.)

Vajadzētu: *Brigmanis: TP dēļ valdībai atlikušas dažas dienas*. Adjektīvējušies divdabji veido semantiskos kalkus – devējvaloda tiem devusi savu formu un arī citas gramatiskās pazīmes (kategorijas). Piemērā divdabīs *skaitīts* lietots ar nozīmi 'nedaudz, dažs'. Šāds kalks ir neliterārs. (Freimane 1993, 377).

Jelgavā bāzēsies ugunsdzēsēju reģionālā brigāde (TVNET 22.04.2009.)

Vajadzētu: *Jelgavā būs ugunsdzēsēju reģionālā brigāde*. Piemēra pamatā vārds *bāzēt* no franču valodas vārda *baser*. *Bāzēt* 'balstīt, novietot'; *bāzēties* 'būt novietotam, atrasties bāzē' (SV 2007, 98), LVV vārdu *bāzēties* skaidro kā 'pamatoties, balstīties' (LVV 1987, 124).

4. 7. 1. 3. Derivatīvie jeb vārddarināšanas kalki

Par derivatīvajiem kalkiem uzskatāmi vārdi, kas darināti pēc citas valodas (devējvalodas vai starpniekvalodas) vārddarināšanas modeļiem, netipiski izmantojot receptorvalodas vārddarināšanas līdzekļus un paņēmienus. Pēc tam, kad svešais modelis ir kļuvis produktīvs, attiecīgie darinājumi vairs netiek uztverti par kalkiem, ir zudusi svešuma pazīme (Freimane 1993, 356).

Policija aicina Līgo svētkos būt prātīgiem un uzmanīt līdzpilvēkus (TVNET 23.06.2008.)

Vajadzētu: *Policija aicina Līgo svētkos būt prātīgiem un uzmanīt apkārtējos cilvēkus*. Ar lietvārdiem *līdz* vācu *mit* nozīmē labā latviešu valodā nav savienojams. Tātad, nedrīkst darināt salikteņus ar substantīvu otrajā daļā, kurš nav darītāja nosaukums: *līdzpilvēki, līdzbiedri, līdzpilsoņi* u. tml. (Endzelīns 1980, 21-22). Tie, pēc J. Endzelīna domām, ir neciešami ģermānismi (pēc vācu *Mitmenschen, Mitschüler* parauga). J. Endzelīns atzīmē, ka latvietis bieži var iztikt ar attiecīgajiem vārdiem *biedrs, cilvēks, pilsonis*, nedarinot salikteni. Pašreizējā valodas praksē ļoti bieži sastopami salikteņi *līdzpilvēks*. Salikteņa vietā būtu jālieto otrā daļa (Freimane 1993, 363-364).

Politiķu publicitātes reitinga galvgalī nostiprinās Kalvītis (Apollo 09.05.2008.)

Vajadzētu: *Politiķu publikas atzinības reitinga galvgalī nostiprinās Kalvītis*. Daļa nevēlamu kalku latviešu valodā aizstājami ar vārdkopām, kas izmantojams arī šajā piemērā.

LNO veic būtiskas izmaiņas repertuārā (Delfi 14.01.2009.)

Vajadzētu: *LNO veic būtiskas pārmaiņas repertuārā*. I. Freimane raksta, ka latviešu valodā ienāk neprecīzi verbi ar nepiemērotu priedēkli pabeigtas darbības nosaukšanai. „Pašreiz tie ienāk

galvenokārt no krievu valodas, kas attiecas uz atbilstošiem deverbāliem substantīviem” (Freimane 1993, 367).

4. 7. 2. Vārda formu kalki

Vārda formu kalki ir 1) tieši pārņemtās vārdu formas, kas atšķiras ar semantiska rakstura svešuma pazīmi un 2) donorvalodas gramatisko kategoriju nosacīti kalki, kam svešuma pazīme saistīta ar svešu gramatisko kategoriju netiešu ietekmi (Freimane 1993, 383).

*Kāpēc darba devēji meklē darbiniekus **caur** internetu?* (Aplollo 10.05.2007.)

Vajadzētu: *Kāpēc darba devēji meklē darbiniekus **ar** internetu?* Piemērā kalkētas prievārda lietvārda locījuma forma, kas latviešu valodā aizstājama ar citiem prievārda locījumiem. I. Freimane raksta, ka prievārds *caur* līdzekļa nozīmē lietots vācu *durch* un krievu *через* ietekmē. Tā vietā vajadzētu lietot līdzekļa instrumentāli (Freimane 1993, 387).

*„James” **ar panākumiem** bauda atkalapvienošanos* (Apollo 20.07.2007.)

Vajadzētu: *„James” veiksmīgi bauda atkalapvienošanos.* Piemērā kalkētā instrumentāļa forma ir aizstājama ar derivatīvi saistītu vai semantiski atbilstošu apstākļa vārda formu (Freimane 1993, 390).

*Rīgas domnieki nobrauc **pāri par** tūkstoti latu dienā* (TVNET 02.10.2006.)

Vajadzētu: *Rīgas domnieki degvielā nobrauc vairāk nekā tūkstoš latu dienā.* Virsraksts ir neveiksmīgi izveidots. Bieži devējvalodas patstāvīgo vārdšķiru vārdformas desemantizējas, un, kalkus labojot, tiek aizstātas ar palīgvārdiem. Tas notiek noteiktās sintaktiskās konstrukcijās. Kalks *pāri par* (krievu val. *больше чем*) lietots salīdzinājuma partikulas funkcijā (Freimane 1993, 393).

4. 7. 3. Konstrukciju kalki

Visi konstrukciju kalki ir sintaktiski. Sintaktiskās konstrukcijas var būt brīvas un nebrīvas, un kalkētas tiek kā vienas, tā otras (Freimane 1993, 393).

4. 7. 3. 1. Brīvo konstrukciju gramatiskie (sintaktiskie) kalki

„Brīvo sintaktisko konstrukciju kalki receptorvalodā funkcionē svešu sintaktisku konstrukciju veidā. Var tikt kalkētas visas brīvās sintaktiskas konstrukcijas – vārdvirknes, vārdkopas un teikumi. Sintaktisko konstrukciju svešums izpaužas to uzbūve – tas ir veidotas pēc svešiem modeļiem (ir sveša saistāmība, sveša rekcija verbiem u. tml.)” (Freimane 1993, 393-394).

4. 7. 3. 1. 1. Vārdkopu kalki

Prezidenta kancelejā virkne būtisku pārkāpumu (Apollo 02.05.2008.)

Vajadzētu: *Prezidenta kancelejā daudz būtisku pārkāpumu.* „Nomināla vārdkopa ar lietvārdu virkni centrā, kas kalkēta pēc donorvalodas modeļiem” (Freimane 1993, 396). Šis lietvārds būtu aizstājams ar lietvārdu *vairums* vai ar īpašības vārdiem *vairāki*, *daudzi* vai ar apstākļa vārdu *daudz*

ANO ģenerāļsekretārs aicina Irānu atgriezties pie kodolsarunām (Apollo 26.03.2007.)

Vajadzētu: *ANO ģenerāļsekretārs aicina Irānu atsākt kodolsarunas.* Ir arī tādi semantiski sintaktiski vārdkopu kalki, kam receptorvalodā atbilst vārdkopas ar citu modeli un arī citu sintaktisko nozīmi. Donorvalodā veidojas no receptorvalodas atšķirīga paradigma. Aizgūtās vārdkopās krievu valodas ietekmē lietots nepārejošs darbības vārds tādos gadījumos, kad latviešu valodā jālieto pārejošs, piemēram, *atgriezties pie sarunas – atsākt sarunu, turpināt sarunu* (Freimane 1993, 396-397).

Krievijas globālā dienas kārtība nesakrīt ar Latvijas un Krievijas divpusējo attiecību dienas kārtību (TVNET 06.06.2007.)

Vajadzētu: *Krievijas globālā darba kārtība nesakrīt ar Latvijas un Krievijas divpusējo attiecību darba kārtību.* „Atkarīgais vārdkopas komponents var būt semantisks kalks kā verbālās, tā nominālās vārdkopās” (Freimane 1993, 397). Vārdkopa *dienas kārtība* aizstājama ar vārdkopu *darba kārtība* vai *darba gaita*.

Latvijā ar katru gadu samazinās skolēnu skaits (TVNET 03.01.2008.)

Vajadzētu: *Latvijā arvien vairāk samazinās skolēnu skaits.* Kalkētās vārdkopas, kas funkcionē sastingušā formā, pēc lietojuma identas ar morfoloģiskajiem kalkiem, bet to iekšējā uzbūvē veidojas vārdkopas. Te vērojamas morfoloģisko un sintaktisko kalku robežas (Freimane 1993, 397).

Sarkozī izpelnījies kritiku sakarā ar nesaudzīgiem izteikumiem par citiem līderiem (TVNET 18.04.2009.)

Vajadzēt: *Sarkozī izpelnījies kritiku nesaudzīgo izteikumu dēļ par citiem līderiem.* „Formāli ierobežotas kalkētas vārdkopas bieži līdzinās tradicionālām formulām, tikai receptorvalodā tās ir svešas (Freimane 1993, 399).

Latvija sper soli uz priekšu savas kosmosa programmas attīstībā (Apollo 05.05.2009.)

Vajadzētu: *Latvija rīkojas uz priekšu savas kosmosa programmas attīstībā.* „Formālo vārdkopu kalkus, kam atbilst ar vārdkopu derivatīvi nesaistīti darbības vārdi, receptorvalodā lieto

gan ar tādu pašu subjekta un objekta orientāciju kā donorvalodā, gan arī ar atšķirīgu. Ar atšķirīgu subjekta un objekta orientāciju lietojams: *sper soļus – rīkoties*” (Freimane 1993, 400-401).

4. 7. 3. 1. 2. Teikuma kalki

Polija atceras apaļā galda sarunas, kas noveda pie komunistiskā režīma demontāžas (TVNET 05.04.2009.)

Vajadzētu: *Polija atceras apaļā galda sarunas, kuru dēļ notika komunistiskā režīma demontāža*. Par vienkārša teikuma kalkiem uzskatāmi galvenokārt dažāda veida gramatiskā centra kalki. Kalkētu verbālu vārdkopu likvidējot var aizstāt ar verbālu teikumu. (Freimane 1993, 402).

Latvijā pienāk viltoti e-pasta sūtījumi „Microsoft” vārdā (Apollo 12.08.2008.)

Vajadzētu: *Latvijā tiek saņemti viltoti e-pasta sūtījumi „Microsoft” vārdā*. „Visbiežāk konstatētas kalkētas struktūras ar semantisko kalku izteicējā; to aizstājot, var mainīties gramatiskā centra konstrukcija. Piemēram, gramatiskajā centrā var būt no krievu valodas kalkēti izteicēji, arī tiem piesaistīti teikuma locekļi: *Policijā pienāk signāli – Policijā tiek saņemti signāli, policijai tiek ziņots*” (Freimane 1993, 403).

4. 7. 3. 2. Sintaktiski nebrīvo konstrukciju kalki

„Sintaktiski nebrīvas konstrukcijas galvenokārt ir frazeoloģismi un tiem līdzīgas tradicionāli nostabilizējušās, sastingušas, nemainīgas formulas. Latviešu valodā daudz šādu aizguvumu ir ienākuši, iekļāvušies valodā un pašreiz vairs nav vērtējami par svešiem. Taču daļa no tiem tomēr ir kvalificējama par svešu, arī nevēlamu” (Freimane 1993, 407).

Atkāzas – lielo svinību punkts uz i (TVNET 26.09.2008.)

Vajadzētu: *Atkāzas – lielo svinību nozīmīgs noslēgums*. Krievu frazeoloģisms *ставить (поставить) точку (точки) над “и”* latviešu valodā kalkēts uzlikt (salikt) punktu (visus punktus uz „i”) (KLFV 2, 154) „Minētais lietojums būtu pieļaujams, ja attiecīgais frazeoloģisms būtu lietots, runājot par dzīvu darītāju (personu)” (Freimane 1993, 407).

Argentīnas regbisti izjauc plānus (TVNET 08.10.2007.)

Vajadzētu: *Argentīnas regbisti sajauc kārtis*. Frazeoloģismam *смешать (снурать) чью-либо карты* latviešu valodā atbilst ‘izjaukt kādam visus plānus (nodomus)’ (KLFV 1, 314). I Freimane piedāvā kalkētā frazeoloģisma vietā lietot citus – latviskus frazeoloģismus, piemēram, *sajaukt galvu, prātus, visus pātarus, visus rēķinus*.

Beidzot dota zaļā gaisma „Hobitam” (Apollo 21.12.2007.)

Vajadzētu: *Beidzot dota atļauja ekranizēt „Hobitu.”* No krievu *зеленый свет*, kas latviešu valodā tiek lietots kā burtisks kalkēts nevēlams frazeoloģisms *zaļā gaisma*. (Freimane 1993, 411). Rakstā teikts, ka beigušies tiesu darbi starp P. Džeksonu un kompāniju „New Line Cinema”, un atļauts ekranizēt Tolkīna grāmatu „Hobits”.

Visi minētie piemēri ir frazeoloģismu kalki, kas veidoti burtiski pārtulkojot citas valodas frazeoloģismu (Laua 1981, 135).

Secinājumi

1. Publicistikas valodas stilu valodnieki vērtē nevienādi. Nav vienotu uzskatu par publicistikas valodas stila esamību ne latviešu, ne ārzemju valodniekiem. Arī par pašu publicistikas stila nosaukumu pasaulē ir dažādu viedokļu. Populārākais valodnieku viedoklis ir tāds, ka publicistikas valodas stilā apvienojas visu citu stilu iezīmes.

2. Publicistikas stila iezīmes atšķiras dažādās slejās – literārajām normām atbilstošākā valoda ir ziņu rakstos, kas tos tuvina zinātniskajam stilam (bet nepārstāv to), savukārt neatbilstošākā ir specifiskajās slejās, kuru mērķauditorija ir kāda noteikta cilvēku grupa (visbiežāk vīrieši): sporta ziņās un tehnoloģijas jaunumos, kur ļoti bieži izmantoti gan literārās, gan neliterārās sarunvalodas elementi.

3. Portālā *TVNET* izmantoti visdaudzveidīgākie virsraksti. Tas nozīmē, ka piemērus analīzei bija vieglāk un ātrāk atrast tieši šajā portālā. Savukārt vienvēidīgākie virsraksti izmantoti portālā *Delfi*, pārsvarā gari, vienkārši paplašināti teikumi. Portālā *Apollo* arī bija diezgan liela virsrakstu dažādība, bet šeit virsrakstos bija visvairāk gramatisko un neuzmanības kļūdu. Savukārt piemērotākais virsrakstu dalījums slejās ir portālā *Delfi*, bet portālā *Apollo* ir samērā grūti orientēties un atrast vajadzīgo.

4. Interesanta parādība interneta ziņu portālu virsrakstos ir vienādie virsraksti. Tas skaidrojams, ar to, ka visi aplūkotie ziņu portāli jaunumus iegūst no Nacionālās ziņu aģentūras *LETA*.

5. Virsrakstā svarīgākā informācija parasti ietverta teikumā, tikai retos gadījumos vārdu savienojumā. Virsraksti interneta ziņu portālos visbiežāk ir gari, vienkārši paplašināti teikumi. Izmantoti arī salikti pakārtoti teikumi. Visretāk sastopami vienkārši nepaplašināti un salikti sakārtoti teikumi.

6. Pēc izteicēja vai galvenā locekļa morfoloģiskā tipa dominējošie ir verbāli virsraksti. Visbiežāk izteicējs ir īstenības izteiksmes, vienkāršās tagadnes 3. personas formā. Kaut ziņu tekstā aprakstītā darbība jau notikusi iepriekš, raksta autors izvēlējies lietot tagadni, lasītājam radot objektivitātes un klātesamības ilūziju. Bez šīs formas bieži lietots arī darbības vārds ciešamajā kārtā ar darāmās kārtas formu. Arī vienkāršā nākotne izmantota daudzos virsrakstos, kuros informē par nākotnē iecerētiem notikumiem, kuri vēl nav realizējušies. Retāk lietoti virsraksti kā nomināli, bet visretāk kā adverbiāli teikumi.

7. Virsrakstos bieži izmantotas iniciāļabreviatūras. Lasītājiem tās pārsvarā ir atpazīstamas un saprotamas. Visbiežāk tās ir kādu starptautisku organizāciju nosaukumi vai partiju nosaukumu saīsinājumi. Zilbju salikteņi un strupinājumsalikteņi virsrakstos izmantoti ļoti reti. Tekstā abreviatūrām parasti dots atšifrējums, ir tikai daži gadījumi, kad abreviatūras nav paskaidrotas un informācija par saīsinājumu jāmeklē pašam lasītājam.

8. Virsrakstos izmantoti teikuma locekļi, kuri nav pakārtoti nevienam vārdam teikumā, No šādiem visbiežāk sastopamie ir situanti ar vietas un laika apstākļa nozīmi. Šādi teikuma locekļi lietoti, lai precizētu kāda notikuma vietu vai laiku. Pēc tam seko darbības vārdi sekundāri predikatīvu komponentu funkcijā, īpaši divdabja teicieni. Visretāk lietoti nomeni sekundāri predikatīvu komponentu funkcijā.

9. Minot konkrētas personas, visbiežāk lietoti tikai uzvārdi. Personu vārdi netiek izmantot gandrīz nemaz. Tas skaidrojams ar vārdu skaita ekonomiju virsrakstā. Bieži iztiek ar personas profesijas nosaukumu, uzvārdu neminot nemaz. Šāds lietojums vērojams, ja lasītājiem persona ir atpazīstama jau pēc amata vien, vai arī, ja konkrētajā situācijā personas vārds un uzvārds nemaz nav būtisks, bet nozīmīgs ir tikai amats. Tādā gadījumā personas vārds un uzvārds minēts pašā rakstā. Šādi virsraksti bieži veidoti kā piebilde ar tiešo runu, kur piebilde veido vien personas uzvārds vai ieņemamais amats. Virsraksts, kas veidots kā piebilde ar tiešo runu ir ļoti bieža parādība visos aplūkotajos interneta ziņu portālos.

10. Visīsākie virsraksti raksturīgi sporta ziņām. Tie bieži ir tikai vārdu savienojumi vai vienkārši nepaplašināti teikumi. Sporta ziņām raksturīgi arī izsaukuma teikumi, piemēram, *Dukura jaunākā pirmais triumfs!* (skat. „Teikums kā virsraksts” 1. piemēru). Visgarākie virsraksti raksturīgi ziņu rakstiem. Šajos virsrakstos jāpaziņo pēc iespējas vairāk, par to, kas notiek, kur notiek un kad notiek. Garos virsrakstos izplatīta parādība ir loģikas trūkums vai sarežģīts domas izteikšanas veids.

11. Virsrakstos daudz lietoti dažādi kalki. Visizplatītākie ir vārdu, īpaši leksiskie kalki, vēl ļoti izplatīti ir brīvo konstrukciju kalki, bet visretāk lieto nebrīvo konstrukciju frazeoloģismu kalkus. Kalkus visbiežāk lieto portālā *TVNET*. Tas nozīmē, ka šajā portālā kalkus analīzei bija visvieglāk un ātrāk atrast.

12. Gan literārās, gan neliterārās sarunvalodas lietojums virsrakstos izmantots bieži. Sarunvaloda lietota arī visu sleju rakstos, arī ziņu rakstos, kas citādi ir ar vistūrāko valodu. Ja virsrakstā lietota tiešā runa, bieži tajā izmantoti neliterāri vārdi, piemēram, *Kalvītis: šausmīgi negribēju iet par prezidentu* (skat. 4. 4. „Literārā un neliterārā sarunvaloda” 4. piemēru).

13. Ziņu rakstos bieži lietoti specifiski un pat nesaprotami svešvārdi. Parasti šo svešvārdu nozīme ir izsecināma rakstā, bet ir gadījumi, kad svešvārda nozīme nav saprotama. Tad lasītājam, kuram nav zināšanas attiecīgajā jomā un kurš vēlas izprast teksta saturu, jāmeklē vārds svešvārdu vārdnīcā. Savukārt auto un tehnoloģiju rakstos lietoti specifiski termini un nosaukumi. Tie parasti ir dažādu ierīču nosaukumi, kas šajā jomā nesagatavotam lasītājam var radīt neizpratni.

Izmantotā literatūra

1. Avoti

1. <http://www.apollo.lv>
2. <http://www.delfi.lv>
3. <http://www.tvnet.lv>

2. Teorētiskā literatūra

1. *Angļu, latviešu, krievu informātikas vārdnīca. Datori, datu apstrāde un pārraide*. Rīga: Avots, 2001
2. *Angļu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Avots, 2007
3. Арнольд И. В. *Стилистика. Современный английский язык*. Москва: Флинта. Наука, 2002
4. Blinkena A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga: Zinātne, 1969
5. Брандес М. П. *Стилистика текста. Теоретический курс*. Москва: Прогрес – Традиция. ИНФРА – М, 2004
6. Crystal D. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 4th edition. Blackwell Publishers, 2000
7. Crystal D. *Language and the Internet*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2006
8. Endzelīns J. *Dažādas valodas kļūdas // Darbu izlase III, 2.d.* Rīga, 1980
9. Freimane I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne, 1993
10. Göttert K.-H., Jungen O. *Einführung in die Stilistik*. München: Eugen Fink Verlag, 2004
11. Kalnača A. *Publicistikas valoda un morfofostilistika // Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009
12. Kalnača A. *Verba formas un to funkcijas laikrakstu virsrakstos // Letonika. Pirmais kongress. Valodniecības raksti*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2006
13. Kalnača A. *Ģenitīva sinonīmijas stilistiskās funkcijas mūsdienu latviešu valodā. Acta humanitarica universitatis Saulensis*. Mokslo darbai. T. 3. Šiauliai, 2007

14. Kalnača A. Virsraksti interneta portālu ziņās. Rīga: Latvijas Universitāte. Pieejams internetā: http://www.lu.lv/filol/valoda/ind_3_publ_r_Andras.htm, 2007
15. *Krievu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Avots, 2004
16. *Krievu-latviešu frazeoloģiskā vārdnīca 1. un 2. d.* Rīga: Liesma, 1974
17. Kursīte J. *Dzejas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2002
18. *Latviešu-krievu vārdnīca*. Rīga: Avots, 2002
19. *Latviešu žargona vārdnīca*. Rīga: AIVA, 1996
20. Laua A. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga: 1981
21. Lokmane I. Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā // *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009
22. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. II. Sintakse*. Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1962
23. Paegle Dz. *Latviešu literārās valodas morfoloģija. I daļa*. Rīga: Zinātne, 2003
24. *Preses lasītāja svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Nordik, 2004
25. Rozenbergs J. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995
26. *Saīsinājumi*. Rīga: Latvijas Republikas Ārlietu ministrija. Pieejams internetā: <http://www.mfa.gov.lv/lv/Ministrija/4396/4407/4428>, 2000
27. Skujiņa V. *Latviešu valoda lietišķos rakstos*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999
28. Smiltneiece G. Abreviatūras preses izdevumu virsrakstos // *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 2007
29. Solvita Ķieģele-Kutka, sadaļa Reklāma LETA. Rīga: Nacionālā ziņu aģentūra LETA. Pieejams internetā: <http://www.leta.lv/reklama.php>, 2007
30. *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Jumava, 2007
31. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007
32. *Veinberga S. Masmediji* Rīga: Zvaigzne ABC, 2005
33. Verdonk, P. *Stylistics*. Oxford: Oxford University Press, 2002

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs „Virsraksti interneta ziņu portālos” izstrādāts LU Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un bakalaura darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: Inta Brasle

Rekomendēju bakalaura darbu aizstāvēšanai.
Vadītāja: asoc. prof. Andra Kalnača

Recenzente: doc. Ilze Lokmane

Darbs iesniegts Letonikas un baltistikas nodaļā 04.06.2009.

Lietvede: Liene Kalviša

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījumu komisijas sēdē _____.____.2009.,
protokola Nr. _____
vērtējums – _____

Komisijas sekretāre: zin. asist., Sandra Ratniece